

DĚTI JSOU BEZ VINY

Jak pracovat s pěstouny a dětmi v náhradní rodinné péči,
jejichž rodič je ve vězení

Metodika pro práci s rodinami s uvězněným rodičem

Centrum pro rodinu a děti Přerov, z.s. © 2018

Děti jsou bez viny

Jak pracovat s pěstouny a dětmi v náhradní rodinné péči,
jejichž rodič je ve vězení

Metodika práce s rodinami s uvězněným rodičem

Text: Mgr. Marie Stoklásková
Mgr. Tereza Sadková
Mgr. Zuzana Melounová

Obrázky: Designed by Freepik

Grafická úprava: Mgr. Tereza Sadková

Vydalo: **Centrum pro rodinu a děti Přerov, z.s.**
www.cprd-prerov.cz

Vydání první
© 2018

Vydání této metodiky v rámci projektu

Děti jsou bez viny -

jak pracovat s pěstouny a dětmi v náhradní rodinné péči, jejichž rodič je ve vězení

bylo podpořeno Nadací Sirius z grantové výzvy

Podpora zkvalitnění práce doprovázejících organizací v oblasti náhradní rodinné péče.

Obsah

Obsah	3
1. O vězení, dětech a rodičích	6
1.1. Než začneme	7
1.2. Důležitá fakta a praktické informace	8
1.2.1. Praktické informace o vězení.....	10
2. Rodič ve vězení	12
2.1. Jak to vidí pečovatel.....	12
2.2. Jak to vidí dítě.....	14
2.2.1. Jak děti ovlivňuje fakt, že mají rodiče ve vězení?.....	14
2.2.2. Dítě ve škole	17
2.4. Jak to vidí uvězněný rodič.....	19
2.4.1. Rodičovství z vězení	19
2.4.2. Matka vs. otec	21
2.5. Jak to vidí psychologie	23
2.5.1. Attachement – ranná citová vazba.....	23
2.5.2. Přístup zaměřený na člověka.....	24
2.5.3. Kognitivně-behaviorální přístup.....	25
3. Jak pomoci dětem	26
3.1. Jak mluvit s dětmi o uvěznění	27
3.1.1. Mladší děti (5 let a méně).....	28
3.1.2. Děti na prvním stupni ZŠ (6 - 10 let).....	28
3.1.4. Děti na druhém stupni ZŠ (11 - 14 let)	29
3.1.5. Dospívající (15 - 18 let).....	29

3.3.	Udržování kontaktu dětí s rodiči	30
3.3.1.	Návštěvy dětí během pobytu rodiče ve vězení	30
3.3.2.	Po propuštění.....	31
4.	Organizace podpory a pomoci pro děti, pěstouny i rodiče.....	34
4.1.	Kdo pomáhá?.....	36
4.1.1.	Orgány sociálně právní ochrany dětí (OSPOD).....	36
4.1.2.	Doprovázející organizace (DO).....	36
4.1.3.	Probační a mediační služba (PMS)	38
4.1.4.	Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi (SAS).....	38
4.1.5.	Neziskové organizace	39
4.1.6.	Český Helsinský výbor.....	39
4.2.	Doporučení pro doprovázející organizace.....	40
4.2.1.	Postup plánu péče.....	42
1.1.1.	Jak funguje plán péče v ČR	42
4.3.	Obecná doporučení.....	43
4.3.1.	Příklady dobré praxe ze zahraničí	44
4.4.	Časté otázky	45
5.	Závěr.....	46
6.	PRAKTICKÉ ZDROJE	47
6.1.	Leták pro pěstouny	47
6.2.	Leták pro děti	49
6.3.	Tabulka identifikace služeb	52
6.4.	Aktivity pro skupinovou/individuální práci s dětmi	53
6.4.1.	Mapování situace: LENTILKY	53
6.4.2.	Porozumění tomu, co se stalo: PRAVDA NEBO LEŽ	54

6.4.3.	Podpora: STROM PODPORY	55
6.4.4.	Důvěra: PODANÁ RUKA	55
6.4.5.	Stud a další zátěž: ZBAVIT SE ZÁTĚŽE	56
6.4.6.	Trápení: POCIT SMUTKU	57
6.4.7.	Rozvoj pozitivního sebeobrazu: JSEM DOBRÝ!	57
6.4.8.	Zatčení: UŽ ŽÁDNÉ DĚSIVÉ SNY	58
6.4.9.	Dědičnost: NEJSEM SVŮJ TÁTA/SVOJE MÁMA	59
6.4.10.	Dobré chování: PRAVIDLA.....	59
7.	Zdroje	60
7.1.	Kam se ještě podívat	61

1. O vězení, dětech a rodičích

“Tvůj táta je v base!”

“Tvoje máma už se ven nepodívá!”

“Budeš kriminálník jako tvoji rodiče!”

Tyhle věty a mnohé další slyší děti, které mají rodiče (jednoho či oba) ve vězení. Jejich prožívání se podobá rozbouřenému moři, a to se často odráží na jejich chování. Nemluvě o tom, že právě odchod rodiče do vězení může být důvodem umístění dítěte do nějaké formy náhradní rodinné péče.

“Děti jsou bez viny”

Děti jsou bez viny není jen název projektu, díky kterému mohla vzniknout tato metodika. Je to věta, která by měla svou pravdivostí a výstižností dokázat potřebu cílené a intenzivní péče a podpory pro tyto děti a jejich rodiny. I když je stát k “dětem bez viny” takřka slepý, my nebudeme a poskytneme dětem veškerou možnou podporu. Protože o děti, o ty nám jde přece především.

Vaše autorky.

1.1. Než začneme

Následující stránky jsou určeny především pracovníkům doprovázejících organizací, ale inspiraci a znalosti zde může hledat každý, kdo se v nějaké formě setkává s dětmi, kteří budou mít, mají nebo měly rodiče ve vězení. Doporučujeme s metodikou pracovat jako s celkem, který poskytuje informace i praktické podklady pro Vaši práci. Během listování objevíte náhled na situaci z několika stran a na své si přijdou jak sociální pracovníci, tak psychologové, ale i terapeuti a v neposlední řadě také rodiče nebo samotní pěstouni, kterým můžete některé části metodiky poskytnout.

Hned v úvodu Vám nabídneme několik praktických informací, které by měl každý, kdo se o problematiku uvězněných rodičů a jejich dětí zajímá, znát. Další praktické informace o uvěznění a vězeňském systému v ČR jsou řazeny průběžně tak, jak patří k probíraným tématům. Rodičem ve vězení se zabýváme jak z pohledu pečovatele (toho, který má aktuálně v péči dítě), tak z pohledu dítěte a v neposlední řadě i z pohledu uvězněného rodiče. Jako nadstavbovou kapitolu přidáváme pohled teoretický, kde nastiňujeme, jak situaci vidí psychologie, jakožto stěžejní obor v péči o duši a duševní zdraví. Toto nám skládá mozaiku uvěznění rodiče a života jeho dítěte.

Jakým způsobem komunikovat s dítětem, jehož rodič byl uvězněn a na co se můžete v interakci s ním připravit, jak mu pomoci a podpořit jej naleznete ve třetí kapitole. Podává pomocnou ruku všem zainteresovaným v období během rodičova uvěznění i po propuštění z výkonu trestu a předkládá návody, jak pracovat s každým dítětem s ohledem na jeho věk.

Další část metodiky představuje konkrétní osoby, organizace či orgány, které se dané problematice věnují a jaká je jejich úloha. Více se věnujeme doprovázejícím organizacím a jejich (možným) úlohám v procesu doprovázení. Při zpracování jsme nezapomněly ani na příklady dobré praxe, které jsme převzaly ze zahraničí a mezi přílohami metodiky naleznete podklady pro práci s dítětem, jako jsou aktivity pro individuální, ale i skupinovou práci. Vytvořily jsme letáky pro pěstouny i pro děti, které taktéž najdete v závěru metodiky. V neposlední řadě je metodika opatřena mnoha odkazy na další zdroje (internetové i jiné), které mohou rozšířit Vaše znalosti a doplnit případné informace.

Naše práce s tímto tématem nekončí. Pokud se Vám naše metodika dostala do rukou, prosíme Vás, abyste si udělali chvilku času a vyplnili [krátkou zpětnou vazbu](#). Vy věnujete chvilku času vyplnění dotazníku a my pak budeme moci případné další vydání metodiky ještě vylepšit a upravit tak, aby více dětí cítilo, že jsou skutečně bez viny.

Vaše podněty, nápady, připomínky a komentáře můžete psát také na cprd-prerov@seznam.cz. Děkujeme.

1.2. Důležitá fakta a praktické informace

Předtím, než se podíváme na konkrétní informace související s uvězněním rodiče a péčí o dítě, dovolte nám začít trochu obecněji.

I přesto, že trest odnětí svobody má na rodinu trestaného obrovské dopady, není na tuto oblast v České republice brán dostatečný zřetel. V souvislosti s uvězněním se totiž hovoří především o vězních samotných, ale my bychom neměli zapomínat na to, že uvězněním člověka, který je zároveň rodičem, dítě ve své podstatě přichází o matku či otce. Pro naši společnost je velmi těžké si představit, že pachatel trestného činu je i nadále schopen pečovat o své dítě, dávat mu svou rodičovskou lásku a plnit jeho základní potřeby. To, že se někdo chová protiprávně neznamena, že není dobrým rodičem.

Děti mají svá práva a jedním z nich je taky kontakt s rodičem, a to samozřejmě i s tím, který je ve vězení. Uvěznění rodiče je pro dítě velmi zásadní událostí. Některé děti jsou odchodem rodiče do výkonu trestu ovlivněny pozitivně. Hovoříme o situaci, kdy je dítě obětí týrání nebo zneužívání ze strany uvězněného rodiče. Na většinu dětí má ovšem odloučení od rodiče spíše vliv negativní.

Kvůli málo častému nebo někdy dokonce nulovému kontaktu se u dětí můžeme setkat s psychickými, sociálními a dokonce i zdravotními problémy. Mohou se objevit výchovné obtíže, školní neúspěšnost a je ohrožen celkový vývoj dítěte. Dítě je bez viny, ale přesto trpí. Trpí odloučením od rodiče, ale také sociálními dopady, které tato situace způsobuje.

V poslední době můžeme zaznamenat určité snahy zajímat se o tuto problematiku, avšak především na úrovni neziskové sféry. Mnohé organizace nabízí dětem podporu a pomoc, ale stát jakoby nevnímá nutnost, důležitost a možná dokonce klíčovost řešení této situace. Aktuálně (k 15. 5. 2018)¹ je v České republice uvězněno 22 387 osob, takže velmi hrubým odhadem můžeme říci, že po nich na svobodě zůstaly tisíce dětí, které potřebují pomoci vyrovnat se, adaptovat se a podpořit v této náročné životní situaci.

O skutečném počtu dětí vězněných rodičů se ale bohužel můžeme pouze domnívat. V našich podmínkách neexistuje žádný podrobný registr, který by tyto informace sdružoval a samozřejmě není ani povinností vězňů kohokoliv informovat o tom, že je rodičem. Jediný výzkum, který doposud v dané oblasti existuje, provedl Helsinský výbor². Proběhl v roce 2002 a byl zaměřen pouze na uvězněné ženy jako matky dětí.

¹ Zdroj: Generální ředitelství vězeňské služby ČR.

²² www.helcom.cz

Úmluva o právech dítěte zdůrazňuje nutnost ochrany dětí před jakoukoliv diskriminací nebo trestem na základě toho, co provedl jejich rodič. Diskriminace a stigmatizace dětí na základě uvěznění jejich rodičů do toto práva na ochranu zcela jistě spadá.

Článek 2, odst. 2 Úmluvy o právech dítěte: “Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, učiní všechna potřebná opatření k tomu, aby dítě bylo chráněno před všemi formami diskriminace nebo trestání, které vyplývají z postavení, činností, vyjádřených názorů nebo přesvědčení jeho rodičů, zákonných zástupců nebo členů rodiny.”

Zároveň upozorňuje na nutnost udržování kontaktů s oběma rodiči, pokud to není proti zájmu dítěte. Článek 9, odst. 3:³ “Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uznávají právo dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu se zájmy dítěte.”

³<http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-o-pravech-ditete.pdf>

1.2.1. Praktické informace o vězení

- K 15. 5. 2018 je v České republice vězněno přes 22 tisíc osob, z toho přes 20 tisíc mužů a 1,6 tisíce žen.⁴
- Výkon vězeňství upravují především následující **zákony**:
 - 555/1992 Sb. Zákon o vězeňské službě a justiční stráží ČR
 - 293/1993 Sb. Zákon o výkonu vazby
 - 109/1994 Sb. Řád výkonu vazby
 - 169/1999 Sb. Zákon o výkonu trestu odnětí svobody
 - 345/1999 Sb. Řád výkonu trestu odnětí svobody a další.
- **Trest odnětí svobody** = omezení osobní svobody jedince uvězněním. Lze uložit jako nepodmíněný (odsouzený musí nastoupit) nebo podmíněný (je stanovena zkušební doba, kdy se musí odsouzený řádně chovat a tím se vyhne vězení).
- **Vazba** = slouží k zajištění obviněné osoby, aby se nevyhýbala trestnímu řízení nebo trestu. Jde o dočasné omezení svobody ve vazební věznici.
- **Zadržení** = časově limitované omezení osobní svobody provedené policejním orgánem. Zadržen lze osobu podezřelou nebo obviněnou. Po zadržení je osoba buď propuštěna nebo umístěna do vazby.

⁴ <https://www.vscr.cz/informacni-servis/rychla-fakta/>

O tom, zda člověk půjde nebo nepůjde do vězení⁵, **rozhoduje soud**. Pokud dojde k odsouzení, pak nastává kratší či delší období před samotným nástupem trestu. O datu nástupu trestu je odsouzený informován cca **1 - 3 týdny dopředu** (záleží na kapacitě věznic, zdravotním stavu člověka, popř. dalších okolnostech) prostřednictvím dopisu. Může se tedy stát, že mezi samotným odsouzením a nástupem do vězení uplyne různě dlouhá doba. Na druhé straně může ale nastat i situace, kdy je člověk zatčen a ihned umístěn do vazební věznice. Seznam všech věznic, včetně odkazů na jejich webové stránky poskytuje **Vězeňská služba ČR**⁶. Zde naleznete také sekci nejčastějších dotazů, které lidé v souvislosti s uvězněním (blízké) osoby pokládají. Některé dotazy může zodpovědět i dopis s výzvou k nastoupení výkonu trestu.

S plánovaným nástupem do vězení může lidem pomoci také **Probační a mediační služba České republiky**, kde získají základní informace. Informace o nástupu mají lidé také v dopise, kterým jsou k nástupu do vězení vyzváni. Praktické informace o nástupu do vězení a pobytu v něm poskytují některé weby⁷.

⁵ Pro účely této metodiky nerozlišujeme trest odnětí svobody, vazbu či zadržení – vše pro nás spadá do kategorie „uvězněný rodič“. Jde o označení sice právně nepřesné, zato mnohem lépe reflektující dětské vnímání reality. Zároveň ale pokládáme za důležité, aby mezi těmito pojmy uměl rozlišovat odborný pracovník, který má v péči dítě či celou rodinu.

⁶ www.vscr.cz

⁷ např. www.obase.cz

2. Rodič ve vězení

Pokud musí rodič nastoupit do vězení, jeho rodinná situace se tímto značně mění. Míra změn, které rodinu čekají, je závislá na její předchozí situaci (př. rodič samoživitel). Nejčastější následky pro rodinu s uvězněným rodičem (Gill & Deegan, 2013) můžeme hledat v:

- zvýšení míry stresu;
- omezení ekonomických zdrojů;
- napětí v rámci širší rodiny a dalších vztahů;
- změně rodinného prostředí (stěhování, změna pečovatelů, ...);
- izolaci rodiny (jako následek stigmatizace okolím);
- snížení rodičovských kompetencí zbývajících rodiče.

2.1. Jak to vidí pečovatel

Při uvěznění rodiče, který měl do té doby v péči nezletilé dítě (či děti), nastává situace, kdy je třeba dítěti zajistit péči jinak. S ohledem na možnosti v dané oblasti a především s ohledem na zájem dítěte je dítě obvykle rozhodnutím soudu umístěno do péče druhého rodiče či nějaké formy náhradní péče – ať již ústavní či rodinné. Mezi časté možnosti patří využití pěstounské péče, resp. pěstounské péče na přechodnou dobu⁸. Dítě se tak dostává k pečovateli, který může, ale nemusí, dostatečně rozumět specifickým potřebám dítěte s uvězněným rodičem. V následujících řádcích a kapitolách se budeme zaměřovat na situaci dítěte, které bylo umístěné k pečovateli, resp. do pěstounské péče, tj. nebylo svěřeno do péče druhému z rodičů.

Je důležité mít na paměti, že pečovatelé, kteří o dítě pečují během uvěznění rodiče, **nemají znalosti**

o fungování vězeňského systému. Sami tak oceňují, pokud se jim dostane náležitého vysvětlení situace, jejich možností, nároků i povinností (Gill & Deegan, 2013). Toto by mělo zaznít již v začátcích komunikace s pečovatelem.

Současní pečovatelé obvykle mají své **vlastní pocity a potřeby** vzhledem k uvězněnému rodiči - obviňování, strach z něho nebo o něj, výčitky, ... (v závislosti na tom, zda jsou s rodičem v nějakém příbuzenském či jiném vztahu). To vše se promítá do jejich fungování vzhledem k dítěti. Pečovatel by stejně jako dítě měl mít prostor, kde si může svoje pocity uvědomit, aby je následně dokázal **oddělit** od pocitů a potřeb, které k uvězněnému rodiči chová dítě. Toto je klíčové např. pro udržení kontaktu dítěte s rodičem ve vězení – pokud sám pečovatel uvězněného rodiče vidět nechce, ale dítě ano, je třeba mu toto setkání umožnit (Gill & Deegan, 2013).

⁸ www.rpp.cz

Podpora pečovatelů by měla také směřovat k jejich **lepšímu porozumění** dítěti. V mnoha případech se ukazuje jako vhodné s pečovatelem probrat, jak asi dítě celou situaci vnímá – že jeho “zlobení” je možná spíše projevem nespokojenosti či strachu než potřeby stávajícího pečovatele trápit (Gill & Deegan, 2013).

Z vše uvedeného vyplývá silná potřeba edukace pečovatelů. Tato metodika nabízí hned několik kapitol, jejichž obsah lze požit nejen pro vzdělávání pracovníků doprovázejících organizací, ale i pro pěstouny či jiné osoby v dané situaci důležité. Základní přehled informací podává **Leták pro pěstouny** (viz [příloha č. 6.1](#)).

Velmi často se stává, že v případě uvěznění rodiče, přechází dítě do péče prarodičů či jiných příbuzných. **Příbuzenská pěstounská péče** zde tak na jedné straně poskytuje dítěti stabilní a především známé

prostředí, na straně druhé je pro příbuzné tato situace výzvou - sami se potýkají s různými pocity souvisejícími s uvězněním jejich příbuzného. To se pak může promítat do péče o jim svěřené děti, do jejich postoje k svěřeným dětem i uvězněným rodičům a do jejich případné spolupráce s dalšími osobami či institucemi (Gill & Deegan, 2013).

Ještě náročnější bývá situace, kdy je pěstounem **prarodič** dítěte a tedy rodič uvězněného rodiče. Zde se mohou objevit silné pocity týkající se jak uvězněného rodiče, tak dítěte. Někteří prarodiče si stále zachovávají pozitivní vztah k vlastním dětem (uvězněným) i pozitivní vztah k dětem svěřeným. Jiní prarodiče mohou uvěznění rodiče vnímat jako selhání vlastní výchovy a obávat se tohoto selhání i v případě svěřených dětí. Taktéž se mohou objevit nepřátelské (často skryté a nepřiznané) pocity vůči svěřenému dítěti, které může být obviňováno z přispění současné situaci.

2.2. Jak to vidí dítě

Pohled dítěte na samotné uvěznění je klíčový – jakým způsobem dítě (i vzhledem ke své mentální kapacitě) chápe a může pochopit uvěznění rodiče? Ve společnosti často převládá názor, že uvězněný rodič je automaticky špatný rodič. Při uvěznění rodiče se děti nachází v **těžkém vnitřním konfliktu** – milují svého rodiče, zároveň je tento rodič negativně posuzován druhými a udělal “něco špatného” (Gill & Deegan, 2013). V případě snahy o udržování kontaktu s rodičem se navíc musí vyrovnat s dalším vnitřním konfliktem, kdy na jedné straně musí porozumět principu uvěznění jako trestu za nevhodné chování a na straně druhé by si měly uchovat pozitivní obraz té samé osoby jako rodiče (Rosenberg, 2009). Tyto vnitřní konflikty mají svůj odraz i v reálném světě, kdy dítě chce o uvězněném rodiči (pozitivně) hovořit, ale obává se, že by tím naštvál svého současného pečovatele, takže raději mlčí (Gill & Deegan, 2013).

Nejtěžším obdobím bývá pro děti doba těsně po uvěznění a následně potom první návštěva rodiče ve vězení. V tuto chvíli bývají nejsilnější obavy a nejistoty ohledně bezpečí rodiče i jejich, popř. obavy, že ony samy budou považovány za kriminálníky (Rosenberg, 2009).

2.2.1. Jak děti ovlivňuje fakt, že mají rodiče ve vězení?

Uvěznění rodiče má **dopad na celou osobnost a prožívání dítěte**, stejně tak na jeho vztahy s ostatními členy rodiny, okolím, vrstevníky apod. Uvěznění ovlivňuje vnitřní svět dítěte, jeho myšlenky, prožívání a ovlivňuje i jeho vnější svět, zejména vytváření vztahů k druhým (Gill & Deegan, 2013). Jakým způsobem bude dítě uvěznění rodiče prožívat i jaké budou případné následky, ovlivňuje mnoho faktorů. Mezi ně především patří věk dítěte, pohlaví, uspořádání rodiny (sourozenci, ...), vztah s rodičem před jeho uvězněním, péče a případný kontakt s rodičem během jeho uvěznění, jak mu je nepřítomnost rodiče (resp. jeho uvěznění) vysvětleno, doba separace od rodiče, resilience dítěte a postoj okolí k uvěznění (Gill & Deegan, 2013; Rosenberg, 2009).

Některé děti se musí vyrovnávat nejen s odloučením od rodiče, ale také s tím, že se o ně stará někdo nový, mohou se přestěhovat, změnit školu, přijít o kamarády a podobně. To vše je pro dítě velmi náročné a traumatizující. Je velmi důležité, aby rodiče, pečovatelé a zainteresovaní odborníci pochopili, jaký dopad má na dítě uvěznění jeho rodiče. Často se uvádí, že **uvězněním rodiče je zároveň potrestaná celá rodina, včetně dětí**. Dítě, jehož rodič byl uvězněn, se musí vyrovnat nejen s touto traumatickou separací, ale také s dalšími změnami v jeho životě, např. změna pečující osoby, školy atd. (Bosley, Donner, McLean, Toomey-Hale, 2002).

Resilience je psychický proces zvládání nepříjemných podmínek (krizí) člověkem. Jedná se o psychickou odolnost, houževnatost jedince "navzdory osudu", navzdory biologickým, psychologickým a psychosociálním rizikům. Každý jedinec má jinou míru resilience, tedy míru schopnosti řešit nepříznivé životní situace. Resilience je založená na dvou faktorech: schopnosti jedince získat zdroje pro uspokojení svých potřeb (směřování ke zdraví) a možnosti rodiny, obce či kultury tyto zdroje poskytnout.

Separace od rodiče prostřednictvím jeho uvěznění je jiná, než např. ztráta rodiče nebo separace v průběhu pracovní cesty atp. Dítě pociťuje, že nad tímto druhem odloučení nemá žádnou kontrolu a často se o rodiče bojí (Rosenberg, 2009). Děti mívají obtíže s pochopením času – doby trvání trestu, která je navíc často ovlivněna okolnostmi, které nelze zcela předvídat (Gill & Deegan, 2013).

Děti se po uvěznění rodiče potýkají s pocity ztráty, změnou výchovného prostředí, snížením socioekonomické úrovně, stigmatizací a zdravotními problémy. Zároveň řeší náročnost návštěv rodiče ve vězení (časová, finanční i čistě psychická). **Snížení socioekonomické úrovně** je obvykle dáno tím, že většina rodičů již nemůže dále finančně podporovat svoje děti a v rodinném rozpočtu tento jeden přísun peněz značně chybí. Odchod rodiče je v mnoha případech také spojený s tím, že od samotného dítěte se očekává větší pomoc v domácnosti, větší zodpovědnost, nezřídká také péče o mladší sourozence (Rosenberg, 2009). Výrazné snížení socioekonomické úrovně může snadno vést k vyloučení rodiny (dítěte) z komunity a ještě větší stigmatizaci (Leeson

& Morgan, 2014). Následky, které prožívá dítě, prožívají i jeho pečovatelé, jejichž stres a napětí se pak jako v začarovaném kruhu přenáší na dítě a přidává mu zátěž v už tak složité situaci (Rosenberg, 2009).

Stigmatizace, šikana, popichování, nadávky – to vše zažívají děti od svého okolí. A ještě horší to bývá v případech, že rodič spáchal trestný čin na dítěti – děti se tak stávají “dvojími oběťmi” (Rosenberg, 2009). Stigmatizace je pro děti zvláště důležitá v jejich skupině vrstevníků, kdy mimo jiné zvažují, **co - komu - kdy říct o uvězněném rodiči** (Gill & Deegan, 2013).

Velmi traumatizující pro děti bývá, pokud bývají **svědkem zatčení** rodiče. Pokud je navíc tato skutečnost spojena s jejich (ne vždy dobrovolným) odjezdem do ústavního či jiného zařízení, jde o **mnohonásobné trauma**. Často se u dětí poté objevují strachy spojené s tím, zda je policie taky přijde zatknout, nebo zda zatknou i další členy jeho rodiny, nebo např. strach z policejních sirén (Gill & Deegan, 2013). Mějme na paměti, že tento strach se může demonstrovat i silným odporem a pohrdáním autoritami, které z pohledu dítěte mohou za uvěznění rodiče.

Ačkoliv je každé dítě jiné a také každá situace je odlišná, studie ukazují, že děti, které mají rodiče ve vězení, vykazují často tyto emoční a behaviorální reakce (Gill & Deegan, 2013; Rosenberg, 2009; Sullivan, 2009):

Emoční reakce (nejčastější pocity, které mohou děti mít):

- Smutek, nízká sebeúcta, osamělost nebo deprese kvůli odloučení nebo pocity odmítnutí, protože rodič odešel pryč. Děti, zejména ty mladší, mohou věřit tomu, že udělaly něco špatného, kvůli čemu rodič odešel, nebo že je s nimi něco v nepořádku.
- Zmatek či pocity bezmocnosti, protože nerozumí tomu, co se stalo a neví, jak změnit současnou situaci k lepšímu.
- Strach, obavy a úzkost kvůli rodičově i jejich bezpečí.
- Zlost na rodiče, na “systém” nebo na pečující osobu kvůli tomu, že musí žít bez táty nebo mámy.
- Nevěří lidem nebo mají strach navázat vztah s ostatními lidmi.
- Očekávání, že budou v dalších vztazích odmítnuti.
- Stud nebo rozpaky, pokud se jim ostatní posmívají, že mají rodiče ve vězení nebo pokud o jejich rodiči ostatní mluví špatně.
- Celkové emoční stažení.

Behaviorální reakce (jak se děti mohou chovat):

- Stažení od kamarádů a od rodiny.
- Problémy se spaním, špatné sny, noční můry.
- Problémy ve škole: obtížná koncentrace, špatné známky, chození za školu, vyrušování nebo problémy s chováním (rvačky apod.).
- Hyperaktivita, agrese.
- Poruchy příjmu potravy.
- Mohou si začít vymýšlet nebo neříkat pravdu.
- Zneužívání alkoholu nebo drog.
- Porušování zákonů.
- Vývojově regredují a začnou se chovat jako mladší děti (např. mohou se začít pomočovat, lpět na některých věcech apod.).
- Později obtíže se vztahem ke svým vlastním dětem.

Více stresu a náročnější zvládání situace lze předpokládat tam, kde šlo o **násilné či sexuální činy, popř. trestné činy spáchané na dětech** (mladistvých). V těchto případech je také vyšší pravděpodobnost, že možnost kontaktu

dítěte s rodičem bude již dopředu omezena z důvodu zajištění bezpečnosti dítěte (zvláště tam, kde dítě bylo obětí tohoto trestného činu). V těchto chvílích se tak děti nevyrovnávají “jen” se situací uvěznění rodiče, ale i s celou škálou rozporuplných pocitů a potřebou porozumět tomu, co se

stalo. Zároveň je v těchto případech mnohem častější negativní reakce okolí dítěte (Gill & Deegan, 2013).

Mnoho studií se zabývalo možností, zda je uvěznění otce prekurzorem pro budoucí delikventní chování jeho dětí. Ukazuje se, že spíše než spolehlivým prekurzorem, je to rizikovým faktorem.

2.2.2. Dítě ve škole

Škola je jednoznačně jedním z podstatných zdrojů možné podpory (ale i potíží) pro dítě, jehož rodič je ve vězení. V zájmu dítěte je důležité, aby pedagogové komunikovali s pečovatelem, rozvíjeli mezi sebou pozitivní vztah a důvěru, která je velmi snadno přenositelná i na dítě samotné (Christian, 2006). Otázkou zůstává, **kdo a jak by měl informovat školu** o tom, že rodič žáka je či bude ve vězení (Leeson & Morgan, 2014).

Pedagogové by měli být informováni o problematice uvězněných rodičů a především by měli mít ujasněný svůj vlastní postoj na tuto situaci (Dillard, nedat.). Výzkumy ukazují, že školy jsou málokdy informovány o možnostech podpory žáka, jehož rodič je ve vězení. Stejně tak jim chybí informace o fungování vězeňského a soudního systému (Leeson & Morgan, 2014).

Výzkum uskutečněný v USA poukazuje na to, že návštěva rodiče ve vězení představuje pro dítě velmi zátěžovou situaci. U více jak poloviny dětí bylo možné bezprostředně před návštěvou pozorovat výrazné změny chování. Nejčastějšími projevy změn chování byla hyperaktivita

Navíc někteří rodiče jsou svým způsobem pyšní, pokud se “syn potatí” a vydá se v jejich stopách. Zde je třeba důrazně držet hranice a neidealizovat pobyt ve vězení a jasně sdělovat i negativní aspekty tohoto pobytu. Zároveň je vhodné si uvědomit, že mnohem rizikovější jsou děti, které byly již před uvězněním rodiče zapojeny do nějakého delikventního chování (Rosenberg, 2009).

a podrážděnost. I když u žádného dítěte nebyla zaznamenána dlouhodobá či trvalá reakce, u některých dětí mohou změny chování přetrvávat do dalšího dne. Proto je důležité o návštěvě rodiče uvědomit také pedagoga a informovat ho o tom, že dítě může projevovat změny chování i během následujícího školního dne (Johnston 1995).

Nesoustředěnost či podrážděnost dítěte mohou být dané jak těžkým odloučením od rodiče, tak tím, že rodiče vidět nechce/nechtělo. V případě výrazných, či více dní přetrvávajících negativních projevů je vhodné, aby o tomto učitel informoval pěstouna (a ten mohl situaci dále řešit), popř. využil služeb školního psychologa přímo v místě školy.

Pedagogové si musí být vědomi možného **stigmatu** dítěte spojeného s uvězněním rodiče a umět vhodně zasáhnout, pokud dojde například k šikaně, a podchytit ji již v jejím začátku. Vzhledem ke snaze o inkluzivní vzdělávání je potřeba v situaci, kdy jsou rodiče nebo jeden z rodičů uvězněni, pracovat s třídou jako s celkem. Pokud mají spolužáci dostatek informací přiměřených jejich věku, mohou být k dítěti chápaví a otevření. Tímto je možné předejít vyčleňování dítěte z kolektivu, popřípadě již

výše zmíněné šikaně (Nesmithand & Ruhland, 2008).

Škola se mimo jiné potýká i s ryze praktickými otázkami, jako je např. **absence** dítěte ve škole při návštěvách ve vězení. Jednotlivé školy mají různě přísná kritéria pro možnosti absence dítěte ve škole a v některých případech může nepřátelský postoj školy k těmto absencím vést k výraznému omezení kontaktů dítěte s rodičem. Mezi další praktické otázky patří **finance** – rodina, kde je někdo ve vězení, si často nemůže dovolit některé platby, které škola vyžaduje, je tedy vhodné zvážit, zda tyto platby (školní výlety, ale třeba i obědy) nelze hradit z jiných zdrojů.

V případě školy se vyplatí otevřenost a komunikace – se souhlasem druhého rodiče/pěstouna a dítěte (!) je vhodné školu o situaci **informovat** a zároveň **edukovat**. Je možné, že dítě se vrátí z návštěvy z vězení, a ještě dva či tři dny se bude i ve škole hůře soustředit, nebo naopak den před návštěvou bude zvýšeně nervózní. Vhodné je s vyučujícím jednoznačně domluvit, zda bude dítě či on o situaci informovat spolužáky, popř. jakým způsobem.

Děti se často obávají, že když informaci o uvězněném rodiči sdělí ve škole, tak že to učitel prozradí celé třídě (škole), budou si o tom povídat ve sborovně i s ostatními učiteli, učitel bude předpokládat, že všechny potíže dítěte souvisí s jeho uvězněným rodičem, bude očekávat nižší výkony od dítěte atp. (Gill & Deegan, 2013). Zároveň je ale množství dětí, které by adekvátní podporu ze strany školy přivítaly (Leeson & Morgan, 2014).

Děti vězněných rodičů můžeme díky novele školského zákona (zákon č. 561/2004 Sb., v platném znění) považovat za děti, které mají nárok na podporu a pomoc ve vzdělávání a školy tedy mají možnost poskytnout jim **podpůrná opatření 1. stupně**, tedy vypracovat plán pedagogické podpory. Jako pracovník doprovázející organizace můžete kontaktovat učitele a domluvit se na vhodnosti a plánu postupu.

2.4. Jak to vidí uvězněný rodič

Čas strávený ve vězení neznamena, že rodiče ztratili právo rozhodovat o péči jejich dětí nebo že jejich vztah s dětmi bude nyní méně důležitý. Ačkoliv budou od svých dětí fyzicky odděleni a část rodičovské zodpovědnosti bude přenesena na někoho jiného, je důležité, aby i nadále sami sebe vnímali jako rodiče svých dětí. **Rodičovství z vězení není snadné, ale zároveň není nemožné.** Potřebujeme porozumět rodičům ve vězení, abychom pak mohli co nejlépe reagovat na potřeby jejich dětí. V ČR nejsou dostupné statistiky určující, kolik dětí má rodiče ve vězení, ani kolik vězňů (mužů či žen) má venku mimo vězení dítě.

2.4.1. Rodičovství z vězení

Jak matky, tak otcové hrají velmi důležitou roli v životě dětí, především v budování jejich identity a sounáležitosti. Největší obavy, které mají uvěznění rodiče, jsou následující:

- jak se emočně vyrovnají se separací od dětí;
- zda budou moci rozhodovat ohledně umístění a péče o jejich děti;
- zda budou moci udržovat kontakt se svými dětmi během pobytu ve vězení;
- zda a jak opět navážou vztah se svými dětmi, až se vrátí z vězení.

Rodičovství z vězení není jednoduché. Nicméně je možné být aktivní v životě dětí. Smutné je, že stále mnoho rodičů ve vězení ztratí se svými dětmi kontakt, což by se nemělo stávat. Aby se vyhnuli tomu, že ztratí s jejich dětmi kontakt, je nutné vynaložit úsilí jak na jejich straně, tak na straně pečovatele, případně na straně státních institucí. Někdy se může zdát, že je nemožné v kontaktu s dětmi zůstat. Může tomu například bránit velká vzdálenost

věznice od bydliště dítěte, ale všechny tyto skutečnosti je možné překonat, i když to bude vyžadovat jejich trpělivost, kreativitu a vytrvalost.

I když stále zůstávají rodičem, během pobytu ve vězení nebudou moci zažívat s dětmi každodenní radosti a starosti a podílet se na výchově dětí jako předtím, než rodič šel do vězení, především pokud jste bydleli společně. Ale i přesto, že se nebudou podílet na každodenní péči o jejich děti, **stále je mohou provázet a emočně podporovat**, což je pro ně velmi důležité. Také se mohou zapojit do rozhodování o důležitých věcech v životě jejich dětí, včetně toho, kdo by se o ně měl starat po dobu jejich nepřítomnosti. Jak pro rodiče, tak pro jejich děti je důležité porozumět tomu, že stále mohou být aktivním a pečujícím rodičem, i když jsou ve vězení. Také je důležité pochopit, že děti se musí často vyrovnávat se změnou samy, a potřebují čas a podporu, především pokud o ně pečuje někdo nový, s kým doposud nežily.

To, jak se rodič vypořádá se svým uvězněním, bude mít přímý vliv na to, jak úspěšně se s tím vyrovná dítě. Rodič může pociťovat lítost, ztrátu, depresi, vinu, úzkost nebo beznaděj, může se také bát, že je jejich děti zamítnou nebo je budou nesnášet a navážou blízký vztah s osobou, která o ně bude pečovat během jejich nepřítomnosti.

Také mohou pociťovat zlost, že jsou ve vězení nebo si mohou myslet, že je odsoudili nespravedlivě. Protože jejich reakce budou ovlivňovat i jejich děti, je důležité, aby začali nejprve u sebe a pokusili se s těmito emocemi vypořádat, aby mohli co nejlépe pomoci jejich dětem vyrovnat se s touto nelehkou situací.

Následující tipy mohou pomoci rodičům vypořádat se s odloučením od jejich dětí:

1. Uznejte své emoce – je v pořádku vyjádřit své pocity bez ohledu na to, jestli máte se svými dětmi kontakt nebo ne. Pokud budete své pocity popírat, mohou vás zahltit a nebudete schopni být k dispozici pro vaše děti.
2. Můžete své myšlenky a pocity napsat na papír.
3. Vytvořte seznam vašich silných stránek a toho, co jste doposud přežili.
4. Hovořte s ostatními rodiči, kteří jsou ve vězení, o jejich zkušenostech – mohou pociťovat to samé nebo mohou mít odlišnou perspektivu, která vám může pomoci.
5. Vytvořte si a využívejte váš podpůrný systém tvořený rodinou, kamarády nebo pomáhajícími osobami ve vězení – je v pořádku požádat je o pomoc.
6. Naučte se co nejvíce o dětském vývoji a o rodičovství, například z knih nebo časopisů.
7. Stanovte si reálné cíle o tom, co můžete udělat pro vaše děti, a tyto věci pak udělejte.
8. Pokuste se najít způsob, jak redukovat stres kdykoliv je to možné – pravidelné cvičení, modlitby nebo meditace mohou pomoci.
9. Buďte trpěliví sami se sebou, s vašimi dětmi i s jejich pečovateli – všichni procházíte stresovým obdobím.

Vyrovnat se s některými pocity může být velmi obtížné a bolestivé, ale rodičům to pomůže lépe se přizpůsobit, což posílí jejich schopnost pomoci se přizpůsobit také jejich dětem. Je ale důležité být opatrný ve sdílení jejich emocí s dětmi. Ačkoliv je velmi důležité, aby ke svým dětem byli upřímní a vysvětlili jim, jak se cítí, rodiče by si měli pamatovat, že **děti si mohou brát jejich pocity velmi osobně**. Například pokud jsou naštvaní a dají to najevo i před dětmi,

mohou si myslet, že jsou naštvaní na ně, i když to není pravda. Stejně tak pokud jsou opravdu smutní, když jsou se svými dětmi, mohou se pak cítit bezmocně a zahlceně. Je v pořádku, že jsou naštvaní, smutní nebo v depresi, ale je lepší, když využijí **svůj podpůrný systém** (namísto jejich dětí), aby jim pomohl vypořádat se s jejich emocemi. Děti nemohou zvládnout tolik stresu, svého i jejich.

2.4.2. Matka vs. otec

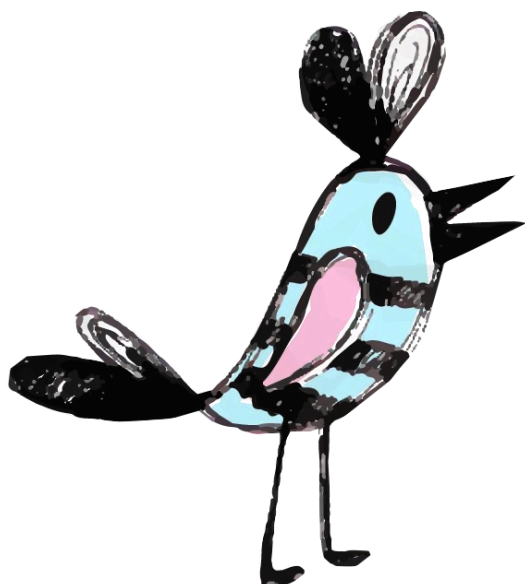
Existuje rozdílný dopad na děti, pokud jde o uvěznění matky nebo otce. **Matka** bývá v řadě případů **primárním pečovatelem**, dopad jejího uvěznění na děti tak bývá větší. Existují také rozdíly v prožívání a chování dětí závislých na tom, zda byla uvězněna matka nebo otec. V případě uvěznění matky se děti častěji stahují do sebe, objevuje se denní snění, neochota zapojit se do her, strach ze školy, noční můry či zvýšená emoční citlivost. Pokud je uvězněný otec, je větší pravděpodobnost, že se u dětí objeví spíše poruchy chování jako je hostilita vůči ostatním, zneužívání drog či alkoholu, záškoláctví, útoky, agrese, delikvence a další výchovné obtíže (Rosenberg, 2009).

Někdy může nastat situace, kdy žena nastoupí do výkonu trestu odnětí svobody nebo do vazby **těhotná**. Někdy se na tuto skutečnost přijde až při vstupní prohlídce, jindy si je žena těhotenství vědoma. Listina základních práv a svobod (čl. 32, ods. 2) říká, že „ženě v těhotenství je zaručena zvláštní péče“ a proto by měl stát zaručit, že veškerá vězeňská zařízení a jejich režimy budou přizpůsobena tak, aby mohla vyhovět všem potřebám jak těhotných žen a kojících matek tak i ženám, které mají ve výkonu trestu u sebe dítě (Parlamentní shromáždění rady Evropy 2009). Čeští zákonodárci mysleli na odsouzené těhotné ženy a matky ve vyhlášce č. 346/1999, kde se v § 89 říká, že vnitřní řád, obsah i formy zacházení přihlížejí k zvláštním potřebám těhotných žen, žen krátce po porodu a kojících matek.

Zákon č. 293/1993 Sb. říká, že dítě narozené během výkonu vazby může mít matka u sebe a starat se o něj, pokud ovšem nebylo soudem svěřeno do péče jiné osoby. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů v §91 říká, že „*Matka zajišťuje veškeré potřeby pro dítě z vlastních prostředků*“. V praxi ovšem k pobytu dítěte s matkou ve vazební věznici většinou nedochází, protože podmínky v České republice tomu nejsou dostatečně uzpůsobeny.

Pozornost se obvykle věnuje spíše uvězněným matkám a jejich možnostem péče o dítě. Vliv uvěznění **otce** na děti mimo jiné značně závisí na tom, jaký vztah k němu měly děti v době před jeho uvězněním. U dětí, kteří mají otce ve vězení, je vyšší výskyt mladistvé delikvence. Možnosti otců zapojovat se do výchovy svých dětí v době, když jsou uvězněni, jsou mnohem menší než možnosti matek, navíc **často přehlížené** (Rosenberg, 2009).

Uvězněním otec do značné míry přichází o společnosti uznávané „**otcovství**“. Otcovství je společností vnímáno jako schopnost děti ekonomicky a emočně podporovat, fyzicky chránit a často také být jim partnerem při hře. Z principu vězeňského prostředí je velmi obtížné tyto jednotlivé požadavky naplňovat. Toto v otcích často vyvolává silné pocity bezmoci, které vedou k tomu, že se z kontaktů s dětmi spíše stáhne (Rosenberg, 2009).

U otců (častěji než u matek) se setkáváme s problémem časně a intenzivní *institucionalizace* - tj. přizpůsobení se normám a hodnotám prostředí (vězení) a s tím spojené změny chování. Vězeňská kultura dává jednoznačně přednost “tvrdé mužnosti” před citlivostí a péčí. Vyjádření otce, že by rád viděl svoje děti nebo že se mu po nich dokonce stýská, tak může být snadno viděno jako projev slabosti a tedy jako nežádoucí jev (Rosenberg, 2009).

2.5. Jak to vidí psychologie

Chceme-li dětem úspěšně pomoci, je třeba porozumět procesům, které se v dítěti odehrávají a které mohou být narušeny uvězněním jejich rodiče. Následně uvádíme příklady psychologických teorií, které jsou v procesu péče o dítě a porozumění mu podstatné.

2.5.1. Attachment – ranná citová vazba

Negativní dopady odloučení dítěte od rodiče mohou být vysvětleny především Bowlbyho (1946 in Sagar, 2011) **teorií attachmentu**. Podle této teorie potřebuje dítě bezpečný vztah s dospělou pečující osobou, bez něhož nedojde ke zdravému sociálnímu a emocionálnímu vývoji. V prvních šesti měsících života dítěte dochází ke zrodu attachmentu, kdy zhruba od 12. týdne věku dítě začíná rozlišovat osoby a na své nejbližší začíná reagovat úsměvem a mimikou. Období od šestého měsíce věku do zhruba dvou let života bývá označováno jako **fáze vyhraněného attachmentu** – dítě je na matce závislé, separace (oddělení) od ní je pro něj velice obtížná, v dítěti vyvolává protest, pláč, zoufalství... (Sagar, 2011).

Mezi druhým a třetím rokem věku se závislost na matce snižuje a **dochází k postupnému osamostatňování se** (autonomii) dítěte, které je již zralé k separaci. Proto dítě ve třech letech již zvládne nastoupit do mateřské školky, i když je to pro něj zpočátku těžké. Jeho vývoj však může jít dál, protože svět je obohacen o kontakty s vrstevníky, o nové věci ve „velkém světě“. Zároveň tříleté dítě již ví, že i když matka odchází pryč, nezmizí navždy, dokáže si v hlavě vyvolat představu matky,

která ho má ráda a myslí na něj, i když s ním zrovna není (Sagar, 2011).

Když se daří tvořit **jistou (bezpečnou) vazbu**, mateřská osoba a dítě jsou na sebe „vyladěni“ a potřeby dítěte jsou naplňovány, mezi pečující osobou a dítětem vzniká důvěra, dítě se může na „svého“ dospělého spolehnout, může se učit a zdravě rozvíjet. Pokud se cítí ohroženo, obrací se na dospělého. Pláče-li, v náručí dospělého se uklidní a nechá se ukonejšit. Jistá (bezpečná) vazba zároveň znamená vysokou sebeúctu – takové dítě se může začít osamostatňovat (Sagar, 2011).

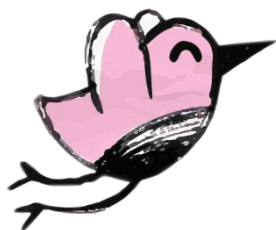
Pokud dítě nemá vytvořenou jistou (bezpečnou) vazbu, dochází k **poruše attachmentu**, která se může projevovat nejrůznějšími formami (např. malé dítě se neuklidní, když ho rodič vezme do náručí, chybí oční kontakt, problémy s jídlem, krádeže, lhaní, velká přítulnost ke druhým lidem...) **Problematika poruch attachmentu se často váže k dětem, které po nějakou část svého života vyrůstaly nebo vyrůstají v ústavní péči či přicházejí do adopční nebo pěstounské péče**. S tímto fenoménem se tedy setkávají především rodiče adoptovaných dětí a pěstouni. Stanovit diagnózu poruchy citového pouta přitom není vůbec snadné. Nicméně je to velmi důležité pro další vývoj dítěte i jeho

život v náhradní rodině. **Nesprávná diagnostika** totiž může vést k nevhodné léčbě potíží u dítěte. Navíc, podle teorií zabývajících se traumatem, způsobuje rodičovská ztráta v podobě opuštění nebo odloučení dítěti problémy s nápravou, a to jak v krátkodobém, tak dlouhodobém horizontu (Sagar, 2011).

Obtíže spojené s poruchou attachmentu se v dřívějších dobách považovali za téměř neměnné a v podstatě odsuzující člověka po zbytek života. Aktuálně se ukazuje, že **náprava těchto poruch možná je** a to i u dětí, které příležitost k nápravě dostanou až v pozdějších letech. Stále ale platí, že čím menší je dítě a čím déle psychická deprivace trvá, tím vážnější budou pravděpodobně následky. Odstranění následků poruch attachmentu patří vždy do rukou odborníka – **psychologa**.

2.5.2. Přístup zaměřený na člověka

Pokud se na tento problém podíváme z jiné perspektivy, tak nejruznější potíže jako je deprese, úzkost a deficit v odpouštění druhým mohou být vysvětleny také z **přístupu zaměřeného na člověka**. Podle Pattersona a Jospa (2006 in Sagar, 2011) uvádí tato teorie, že pokud jsou přítomny důležité podmínky ve vztahu, které zahrnují kongruenci (pravdivost), empatii a bezpodmínečné pozitivní přijetí (akceptaci), vrozený potenciál člověka vyvíjet se pozitivním směrem (tendence k sebe-aktualizaci) lze výrazně posílit. To může být prokázáno zvýšením bezpodmínečného pozitivního sebevědomí jednotlivce (méně podmíněnou formou sebeakceptace), což vede k větší autonomii, kongruenci, otevřenosti k zážitkům a snížení obraných reakcí (Sagar, 2011).

V podstatě lze říci, že **pokud cestě k sebeaktualizaci brání trauma** stejně tak jako stigma spojené s tím, že má dítě rodiče ve vězení, může být pro dítě velmi obtížné nejen pochopit nebo dávat najevo své emoce **vhodným způsobem**, ale také pro něj může být těžké identifikovat se se zbytkem svých vrstevníků. Potlačení nebo obrana mohou následně zabránit tomu, aby dítě mohlo naplno využít svůj potenciál, aby přijalo svou jedinečnost a svou osobnost. Pokud pak takové dítě v budoucnu nedostane dostatečnou sociální podporu prostřednictvím výše zmíněných faktorů kongruence, bezpodmínečného pozitivního přijetí a empatie, může to mít obrovský dopad na jeho schopnost účinně se přizpůsobit okolnímu prostředí, což často způsobuje, že se emočně stáhne a izoluje se od ostatních. Výsledky Kinnera, Alatiho, Najmana a Williamse (2007 in Sagar, 2011) dobře potvrzují **kritický vliv sociálních a rodinných faktorů** na celkové fungování dítěte v souvislosti s tímto tématem.

2.5.3. Kognitivně-behaviorální přístup

Negativní dopady uvěznění rodiče mohou být také konceptualizovány pomocí **kognitivně-behaviorálního přístupu**. Sebeodsuzující myšlenky, které děti mají velmi často a které neustále “krmí” jejich pocity deprese a emocionální turbulence, způsobují, že mají negativní pohled na celou svou budoucnost.

Maladaptivní myšlenkové vzorce, které posilují jejich depresivní symptomatologii, mohou být vysvětleny tzv. **kognitivní triádou**, jak ji nazval Aaron Beck (Corey, 2001 in Sagar, 2011). Za prvé jedinec, který vykazuje depresivní symptomy, vidí sám sebe negativně. Zadruhé, tento jedinec má tendenci interpretovat jakoukoliv zkušenost,

kterou získá, negativně nebo zkresleným způsobem. Za třetí, jedinec udržuje negativní pohled na budoucnost. Negativní pohled, který na sebe má dítě uvězněného rodiče (který vychází ze studu a stigmatizace) pravděpodobně vychází z jeho negativních myšlenkových vzorců, což následně způsobuje, že se cítí neschopné, nechtěné a bezcenné. Na druhou stranu jeho myšlenky reflektují jeho pohled na sebe, tudíž ovlivňují jeho chování (jako je zapojení do antisociálního chování nebo pláč). (Sagar, 2011).

3. Jak pomoci dětem

Po přečtení předchozích kapitol máme představu o tom, co se asi děje v rodině, dítěti nebo v jeho okolí, když jde rodič do vězení. V této kapitole se budeme věnovat praktické pomoci, kterou můžeme dětem poskytnout. To, jakým způsobem bude dítě reagovat na uvěznění jeho rodiče, závisí na množství zátěžových faktorů. Každé dítě je jiné a bude proto reagovat odlišně. Jeho pocity a chování se také mohou během času měnit.

Pokud je dítě umístěno v pěstounské péči a pracujeme s ním, tak někdy témata uvěznění rodiče vyplynou v rámci různých metod - např. **My Backpack** nebo **Mapa zdrojů**, v jiných případech je nutné citlivé otevření tématu pěstounem nebo klíčovým pracovníkem. Pokud to jde, **dáváme přednost tomu, aby informaci o uvěznění rodiče sdělil sám rodič**, popř. jiná blízká osoba dítěte. Někdy ale můžeme po domluvě s aktuálním pečovatelem dojít k tomu, že bude informace sdělena např. na společném sezení u psychologa. Snažme se vždy podpořit dítě v otevřeném vyjádření jeho myšlenek a pocitů týkajících se uvěznění rodiče.

Faktory, které mohou ovlivnit reakce dítěte na uvěznění rodiče, mohou být následující:

- věk dítěte;
- vztah k rodiči před jeho uvězněním;
- zda s rodičem před uvězněním žilo;
- délka uvěznění;
- jeho vnímání zločinu, za který šel rodič do vězení;
- jeho vztah k současným pečovatelům a stabilita jeho současného života;
- zda bylo odloučeno od svých sourozenců;
- zda starší dítě přebírá zodpovědnost za péči o mladší sourozence;
- jak s ním ostatní lidé jednají kvůli skutečnosti, že je rodič ve vězení;
- množství a kvalita kontaktu, který s ním rodič má po dobu pobytu ve vězení.

Co můžeme udělat, abychom pomohli dětem přizpůsobit se tomu, že mají rodiče ve vězení? Nejvíce mohou dětem pomoci tyto věci:

1. Zajistit, že děti žijí ve stabilním prostředí během pobytu rodiče ve vězení.
2. Pokud je to možné – zajistit, aby všechny děti zůstaly spolu a nebyly rozděleny.
3. Rodič by měl vybrat dobrého pečovatele, který zajistí péči o jeho děti.
4. Zajistit dětem dostatek emoční podpory od rodiny, kamarádů, učitelů a dalších.
5. Během pobytu ve vězení by měl rodič udržovat častou a pravidelnou komunikaci a kontakt s dětmi.

Nejdůležitější zprávou, kterou může rodič dětem říkat stále dokola, je to, že je miluje, že je v pořádku a že o ně bude dobře postaráno.

3.1. Jak mluvit s dětmi o uvěznění

Děti velmi špatně snášejí nejistotu, která se s uvězněním rodiče pojí. Děti budou mít pravděpodobně **spoustu otázek**. Zde jsou některé otázky, na které by si ten, kdo o ně pečuje, měl připravit odpověď:

- Co se s mým rodičem děje, když je ve vězení?
- Jak to ve vězení vypadá?
- Jak dlouho bude můj rodič ve vězení?
- Můžu s ním mluvit? Mohu ho vidět? Mohu mu zavolat?
- Jak často se můžeme vídat?
- Co mám říct kamarádům?
- Dozví se to ve škole?
- Co se stalo?
- Proč máma/táta odešel/odešla?
- Kde budu bydlet?
- Je to moje vina, že je táta/máma pryč?
- Kdo se o mě bude starat?
- Co mám říkat, když se mě ostatní budou ptát, kde mám mámu/tátu?
- Bude znovu všechno tak, jako předtím?
- Co když se něco špatného stane a táta/máma tady nebude, aby mi pomohl/a?
- Je máma/táta v bezpečí?

Na některé otázky se odpovídá snadněji než na jiné. Jedna z nejtěžších otázek, kterou může rodič dostat a na kterou se nejhůře odpovídá, je: “Kdy se vrátíš domů?”

Odpovědi na tyto a další otázky budou záviset nejvíce na věku dítěte. Jak dítě bude vyrůstat, může mít složitější otázky nebo bude chtít více detailní informace. Pěstoun by měl být připraven bavit se s dětmi o jeho uvěznění a dalších oblastech, které budou dítě zajímat. Je důležité mít na paměti, že jejich **strachy jsou reálné. Neurčitost je pro děti hodně stresující**. Je důležité dítě ujistit, že rodič má dobré životní podmínky a zmírnit negativní pocity dítěte spojené s pocitem viny či odloučení (Johnston 1995).

Děti mohou mít někdy problémy s tím, aby hovořily o svých emocích. Mohou mít ve svých emocích zmatek nebo neví, jak mají vyjádřit své pocity.

Vždy jim **důvěrně naslouchajte** a pokud nerozumíte tomu, co se vám snaží sdělit, vždy se jich ptejte, abyste je lépe pochopili. Kromě toho, že pěstoun dětem naslouchá, je důležité sledovat, jak se chovají. Když se jich zeptá, jak se mají a oni odpoví, že “jsou v pohodě”, ale přitom ve škole dostávají poznámky kvůli agresivnímu chování, propadají a mají problémy s chováním i doma, může jim rodič říct, že “nejsou v pohodě”. Může si chtít promluvit jak s nimi, tak s jejich pečovatelem nebo dalšími blízkými lidmi o tom, co může udělat pro to, aby jim pomohl.

S konverzací s dítětem vám může pomoci také náš **Leták pro děti** (viz **příloha č. 6.2**).

3.1.1. Mladší děti (5 let a méně)

V tomto věku bude děti pravděpodobně nejvíce zajímat, **kde** jejich rodič je, **kdy** ho znovu uvidí a kdy se vrátí domů. Rodič by se měl snažit používat slova, kterým jeho dítě rozumí a **být co nejstručnější**. Takto vysvětlila jedna rodina dítěti, jehož otec nastoupil do vězení na dlouhou dobu, proč je tatínek pryč:

Dítě se babičky zeptalo “Kde je tatínek?”. Babička mu řekla, že “Tatínek žije teď daleko v takovém velkém domě se spoustou dalších lidí”. Když se dítě zeptalo, “Kdy se tatínek vrátí domů?”, babička

odpověděla, že “Tatínek tam bude bydlet velmi dlouho, ale nemusíš mít strach, budeš tady bydlet teď se mnou. Tatínek nás sice nemůže navštěvovat, ale my za ním budeme občas jezdit”.

V tomto věku **děti nerozumí tomu, co je vězení nebo proč musí jít někdo do vězení**, stejně tak jako si nedovedou představit, jak dlouho tam rodič bude. Proto by se jim neměly sdělovat zbytečné detaily, kterým nerozumí. S přibývajícím věkem jim pak může rodič sdělit více informací, obecně vhodnou dobu poznáme podle toho, že děti začnou mít více a složitějších otázek.

3.1.2. Děti na prvním stupni ZŠ (6 - 10 let)

V tomto věku už děti mohou chtít více informací o rodičově uvěznění. Přibližně od 7-8 let začnou děti **rozlišovat, co je dobré a co špatné** a jsou **schopné pochopit, co je vězení a že do vězení chodí lidé proto, že udělali něco špatného**.

Když se dítě zeptá, proč je rodič ve vězení, můžete mu říct “Tatínek udělal něco špatného a teď nemůže být nějakou dobu doma” nebo “Maminka udělala chybu a teď za ni musí zaplatit”.

Děti v tomto věku také začínají chápat pojem času, takže když se dítě zeptá, kdy se rodič vrátí domů, můžete mu odpovědět přesněji. Dětem také pomůže, když mu dobu přiblížíte konkrétněji, např. namísto “Tatínek se vrátí za 6 let” odpovíte “Tatínek se vrátí, až budeš mít x let/ až budeš končit základní školu”.

3.1.4. Děti na druhém stupni ZŠ (11 - 14 let)

V tomto věku se vyvíjí jejich **vlastní identita** a s tím souvisí také to, že chtějí mít větší kontrolu nad svým životem a začínají testovat limity a hranice. Jsou více emočně zranitelnější, začínají přemýšlet o životních cílech a chtějí trávit více času ve skupinách se svými kamarády. Někdy mohou být na rodičích více závislí (mnohem více než když byly mladší) a někdy se snaží být na rodičích naopak zcela nezávislí a odmítají je. To je zcela normální.

Nejdůležitější věc, kterou může rodič udělat, je mluvit s nimi a **udržovat otevřenou komunikaci**. V tomto věku jim již můžeme sdělit otevřeně věci, na které se budou ptát, důležité je ujistit je, že se mohou zeptat na cokoli, co je zajímá. V tomto věku jsou pro děti velmi důležití kamarádi, které na ně mohou mít velký vliv, dokonce větší, než na ně mají dospělí kolem nich. Proto je důležité zajímat se o to, **jaké má dítě kamarády a co společně dělají**.

3.1.5. Dospívající (15 - 18 let)

V tomto věku se vyvíjí hlubší pochopení vlastní identity, dospívající chtějí být více nezávislí, mají schopnost řešit problémy vyspělejším způsobem, prozkoumávají sexualitu a vztahy s ostatními vrstevníky, jsou více citliví na to, že jsou “odlišní” a uvažují vážněji o své budoucnosti a o životních cílech.

Pro dospívající je velmi důležité, aby měli nějaké cíle, kterých chtějí dosáhnout. Pokud nemají představu o své budoucnosti a nemají žádné cíle, mohou se cítit ztraceni a snadněji mohou spadnout do problémů, ať už ve škole, doma nebo mohou mít problémy se zákonem.

Rodič může mít největší vliv ve dvou oblastech jejich života:

1. Podporovat je v jejich sebeúctě, ujistit je, že jsou pro rodiče i pro jejich rodinu velmi důležití.
2. Pomoci jim s radami a podporou v jejich životních cílech a dovednostech, které budou v dospělosti potřebovat (jak si najít zaměstnání, bydlení, jak zacházet s penězi, jak řešit nejrůznější problémy...).

Nejdůležitější věc, kterou může rodič dospívajícího dítěte udělat, je **zůstat s ním v kontaktu**. “Mluvte, ptejte se na otázky, ale hlavně naslouchejte.” Pokud si rodič myslí, že má jeho dospívající dítě problémy, neměl by to v žádném případě ignorovat. Je důležité přemýšlet o tom, jak by jej rodič mohl podpořit a jakou pomoc by jim mohl poskytnout zbytek rodiny nebo škola či jiní odborníci.

Ve výše zmíněných oblastech života by měl děti také podpořit jejich pěstoun. Děti, které mají rodiče ve vězení mají větší pravděpodobnost, že budou právě v těchto oblastech selhávat.

3.3. Udržování kontaktu dětí s rodiči

Zásadní roli v udržování kontaktu s rodičem ve vězení hrají současní pečovatelé dítěte. V případě uvězněných otců jsou děti nejčastěji v péči matky, v jiných případech mohou být děti u dalších příbuzných, v pěstounské péči i v péči ústavní. **Přístup současných pečovatelů ke kontaktu s uvězněným rodičem je zcela zásadní** v otázce, zda bude kontakt udržován a jakým způsobem. Pokud např. zbytek rodiny nahlíží na uvězněného rodiče zcela negativně, je vyšší pravděpodobnost, že děti nebudou ke kontaktu s uvězněným rodičem nijak motivovat ani jim ho umožňovat (Rosenberg, 2009).

V každém jednotlivém případě je třeba **zvážit, zda je udržování kontaktu s rodičem vhodné**. Především v případech, kdy je rodič uvězněn např. pro ublížení na zdraví dítěti či dalšímu členu rodiny, je na místě zvážit, zda je udržování kontaktu s rodičem skutečně v nejlepším zájmu dítěte (Rosenberg, 2009).

3.3.1. Návštěvy dětí během pobytu rodiče ve vězení

Každá věznice má svoje **Pravidla přijímání návštěv**. Ve výkonu trestu mají vězni obvykle nárok na 3 hodiny návštěv za kalendářní měsíc, max 4 osoby. Konkrétní možnosti a pokyny naleznete na webu dané věznice, popř. je možné je zjistit telefonicky na dané věznici. O návštěvu oficiálně žádá uvězněný, návštěva si s sebou na návštěvu musí vzít osobní doklady a povolení k návštěvě (přijde poštou). Při vstupu do věznice probíhá kontrola, zda s sebou návštěva nenese zakázané předměty či látky, samotná návštěva pak probíhá v místnosti k tomu určené. Napříč českými věznicemi se značně liší, jak návštěvní místnosti vypadají.

Telefonický kontakt je možný pro vězně každý den, max 20 minut na povolená čísla. Mobilní telefony u sebe uvězněné osoby mít nemůžou (pokud je mít budou, je to přestupek a může to být důvodem prodloužení trestu).

Někteří lidé si myslí, že je pro dítě příliš traumatizující navštěvovat svého rodiče ve vězení. Nicméně výzkumy ukazují, že dětem nejvíce pomáhá právě kontakt se svým rodičem, i když probíhá ve věznici (př. Rosenberg, 2009). Je také prokázáno, že čím dříve mají děti kontakt se svým rodičem po nástupu do vězení, tím lépe. Ačkoliv může být návštěva rodiče ve vězení pro dítě emočně velmi náročná, z dlouhodobého hlediska převládají pozitiva nad negativy.

První návštěva je obvykle nejtěžší, další návštěvy jsou už mnohem snazší, pokud jsou pravidelné a tak časté, jak je to možné. Dítěti může velmi pomoci, pokud **je na návštěvu předem připraveno**, například pomocí dopisu nebo telefonátu, kde jim rodič přiblíží, co mohou očekávat (například jak vypadá návštěvní místnost, co spolu mohou během návštěvy dělat nebo jak dlouho bude návštěva trvat).

Četnost návštěv dětí za rodiči ve vězení závisí na mnoha faktorech: vzdálenosti věznice od místa bydliště dítěte, možnost dopravy, finanční náročnost cesty a v neposlední řadě prostředí, ve kterém se návštěva odehrává. Nepříjemné **prostředí** a nevhodné chování dozorujících osob je často důvodem zvýšeného stresu pro dítě i pro rodiče a také může být důvodem, proč už k dalším návštěvám nebude docházet. Prostředí věznice či chování dozorujících osob často výrazně přispívají k umocnění negativních prožitků. Problematická bývá také část loučení, kdy se dítě musí vyrovnat s tím, že odchází a nechává rodiče ve vězení (Gill & Deegan, 2013; Rosenberg, 2009).

Na pozoru bychom se měli mít v případě, že po návštěvě dítěte ve vězení se u něj objeví znaky závažného stresu (nesoustředěnost, strachy, agrese, atp.), které předtím nebyly přítomny. V případě první návštěvy můžeme očekávat, že jde

3.3.2. Po propuštění

Rodič ví, kdy bude z vězení propuštěn, ale pokud nám to nesdělí, tak se k této informaci jako pracovníci doprovázející organizace nedostaneme. Může se tak stát, že bude uvězněný rodič opakovaně slibovat, že přijde, a čas plánovaného příchodu posouvat (dětí se tak buď těší nebo děsí dopředu, i když se nic nechystá). Toto často ztěžuje práci s dětmi a celou pěstounskou rodinou. Pro zlepšení této situace lze zkusit zprostředkovaně působit na rodiče - vysvětlovat, proč je důležité, aby děti znaly pravdivé datum jeho odchodu z vězení a jakým způsobem toto ovlivňuje důvěru dítěte v rodiče ("Už to tolikrát slíbil, já už mu nevěřím!").

o reakci na novou a obvykle nepříjemnou situaci. Pokud ale přetrvávají, je vhodné zjistit, co je jejich zdrojem. Dítě může mít obtíže, protože rodiče vidět nechce a je do kontaktu nuceno, stejně tak ale může mít obtíže, protože je pro něj velmi těžké rodiče na konci návštěvy „opustit“.

Může se stát, že **dítě kontakt s rodičem odmítá**. Zde je nasnadě zjistit, proč se tak děje a **za jakých podmínek by dítě bylo ochotné kontakt znovu navázat**. Někdy mohou být na vině obavy z reakce rodiče, někdy obavy, že pěstoun by nebyl rád, kdyby se dítě s rodičem bavilo (hlavně u příbuzenské pěstounské péče). Dle situace pak pracujeme s dítětem a rodinou. Zvláště u starších dětí je vhodné, aby samy měly nad kontaktem s rodičem nějakou kontrolu – mohou se např. rozhodnout, zda k němu na návštěvu pojedou nebo ne, popř. zda mu napíší dopis nebo zavolají.

Následky uvěznění rodiče nezmizí automaticky poté, co je rodič propuštěn z vězení. Naopak, děti i rodiče dále čelí novým výzvám nutnosti znovuzачlenění rodiče do života. Podpora rodičů a děti tak musí rodinám pokračovat i po propuštění rodiče z vězení. Na druhé straně, pokud dojde ke zrušení pěstounské péče a dítě se přesouvá zpět do péče rodiče, právě **práce doprovázející organizace často nuceně končí**. V tuto chvíli je vhodné zvážit, zda organizace neposkytuje jiné služby (např. odborné sociální poradenství), které je možné dítěti (resp. rodině) poskytovat i po skončení pěstounské péče.

Rodiče ve vězení si kvůli omezeným kontaktům často vytvoří vlastní, značně *idealizované představy* o tom, jak bude vypadat jejich život po propuštění a jaký bude vztah k jejich dětem po jejich návratu. Nesoulad idealizovaných představ a reality je pak častou příčinou problémů po propuštění. Navíc děti rostou, mění se a rodič je má často zafixované v tom věku, ve kterém byl uvězněn, což zvláště u delších trestů odnětí svobody může být značná potíží (Rosenberg, 2009).

Rodič si z vězení může přinést styl chování, který byl v době jeho uvěznění praktický a funkční (př. emoční necitlivost), ale po jeho propuštění mu bude komplikovat znovunavázání vztahu s dalšími členy rodiny, včetně dětí. Navíc není neobvyklé, že obtížná finanční situace rodiny bude přetrvávat i po propuštění rodiče, protože ten nemusí sehnat práci

(Rosenberg, 2009). Po propuštění jsou navíc rodiče (potažmo děti, které mají v péči) více ohroženi chudobou – nedaří se jim sehnat práci, nedosáhnout na některé dávky atp. V tomto případě se vyplatí kontaktovat organizace poskytující sociálně-aktivizační služby, které mohou rodině významně pomoci.

Příklad vhodné konverzace po návratu rodiče z vězení (volně převzato z Sullivan, 2009):

- Jana: *Babi, proč táta potřebuje nějaký čas o samotě?*
- Babička: *Jani, já úplně neznám všechny odpovědi, ale vím, že je to těžší, než by si jeden myslel, když se vrátí z vězení. Jasně, že je táta rád, že je zpátky z vězení, ale musí teď řešit hodně dalších věcí.*
- Jana: *Jako třeba co?*
- Babička: *Musí třeba přemýšlet nad tím, jak si sežene práci. Ne všichni chtějí zaměstnávat lidi, kteří byli předtím ve vězení.*

Někteří rodiče po propuštění sklouznou k nevhodnému chování, které ještě více stěžuje jejich zapojení do další péče o dítě.

Příklad vhodné konverzace, když dítě vidí rodiče opilého (volně převzato z Sullivan, 2009):

- Honza: *Proč se táta včera večer choval divně?*
- Pěstoun: *Co tím myslíš, že se choval divně?*
- Honza: *No... Rozlil čaj a málem spadl na strejdu Zdeňka, když se nakláněl pro talíř.*
- Pěstoun: *Honzo, někdy, když se dospěláci cítí špatně, tak dělají věci, o kterých si myslí, že jim pomůžou. Někdo se třeba napije hodně piva, protože si myslí, že pivo mu pomůže zapomenout na jeho problémy. Ve skutečnosti to ale udělá jen horší.*
- Honza: *A táta včera pil pivo?*
- Pěstoun: *Ano. Táta se cítí špatně, protože nemůže sehnat práci a není zvyklý být jen tak doma. Myslel si, že pivo mu pomůže cítit se lépe, ale ve skutečnosti byl pak smutnější a naštvanější než předtím. Potřebuje teď přijít na to, jak si se svými pocity poradit jinak, než pitím piva.*

4. Organizace podpory a pomoci pro děti, pěstouny i rodiče

Služby poskytované dětem, jejichž rodič je ve vězení, můžeme dělit na služby **komunitní** a nebo **kontaktní**. Služby komunitní se zaměřují na práci s celou rodinou a na komplexní podporu v oblasti psychosociální, ekonomické i právní, a to pro všechny členy rodiny, zároveň pracují na redukci stigmatu a nalezení dalších zdrojů v rámci širší komunity. Kontaktní služby jsou služby poskytované přímo během kontaktu dětí s uvězněným rodičem (př. asistence sociálního pracovníka) (Gill & Deegan, 2013).

Podpora pro dítě, resp. celou rodinu, by měla být dobře naplánovaná a měla by být prioritou pro poskytovatele služeb ohroženým dětem (rodinám). Vzhledem k časové a finanční nákladnosti jsou ale často potřeby těchto dětí přehlíženy, jejich podpora je mizivá a roztříštěná, nebo vůbec neexistuje. Častým problémem je také poskytnutí péče pouze těm “nejrizikovějším” dětem (oběti trestných činů, sebevražedné pokusy, závažné výchovné obtíže atp.). Péče poskytovaná jednotlivými subjekty bývá navíc často nekoordinovaná a jen málo strategická (Leeson & Morgan, 2014).

V rámci plánu péče je v současné době výrazně zvažováno **finanční hledisko** náročnosti péče poskytnuté dětem a jejich rodinám. Rozpočty jednotlivých subjektů, které se setkávají s dětmi s uvězněným rodičem, nejsou nafukovací, stejně tak nejsou nafukovací jejich časové, prostorové a personální možnosti (Leeson & Morgan, 2014). Plánujeme-li zavedení komplexního systému péče o dítě, jehož rodič bude/je/byl ve vězení, je třeba zamyslet se nad jednotlivými **subjekty**, jejich **rolí** v souvisejících procesech a jejich **reálnými možnostmi**. K tomu nám může sloužit např. Axfordova typologie služeb.

Druhy podpory/služeb dle zaměření - **Axfordova typologie** (Leeson & Morgan, 2014):

1. Zaměřené na **naplňování potřeb** – pokud nebudou služby poskytovány, zdraví a životní pohoda dětí tím výrazně utrpí. Zaměřují se především na rizika a jejich prevenci a měly by být založené na důkazech o funkčnosti. Jejich nevýhodou je stavění rodiny do pasivní role příjemce služeb/podpory a naopak zdůrazňování role expertů, kteří vědí nejlépe, co udělat.
2. Zaměřené na **lidská práva** – všem se poskytují v jádru stejné služby na základě naplňování zákonných požadavků, kladou důraz na práva dětí a jejich názory (ale i v případě, že dítě nemá dostatečné zdroje a podporu, aby se mohlo adekvátně vyjádřit).
3. Zaměřené na **redukci chudoby** zprostředkováním materiálních zdrojů – snaží se o navýšení možností pracovního uplatnění, mj. i důrazem na vzdělávání a individuální zodpovědnosti za současnou situaci. Stinnou stránkou může být nucení do neodpovídajícího pracovního uplatnění.
4. Zaměřené na **kvalitu života** – dobré vzájemné vztahy (nejen mezi lidmi, ale i mezi lidmi a prostředím), současně poskytování služeb sloužících jako podpora duševního a fyzického zdraví a pohody. Poskytované služby mají obvykle vysokou kvalitu, ale mohou vést mj. k velkým dilematům souvisejícím s vybalancováním jednotlivých aspektů života (např. dilema mezi návratem dítětem do rodinného prostředí vs. chudoba tohoto prostředí).
5. Zaměřené na **inkluzi** – zmírnění sociálního vyloučení, integrace prostřednictvím vzdělávání, pracovních a dalších příležitostí. Dobře pracují se sociální oporou a snaží se o maximální navázání na další členy rodiny a komunity. Nucená sociální inkluze může být zároveň ale zdrojem napětí v komunitě.

Jednotlivé druhy služeb/podpory v Axfordově typologii se liší a v mnoha směrech si mohou dokonce protiřečit. Chceme-li nabídnout kvalitní a co nejkomplexnější služby, je třeba zamyslet se nad jednotlivými **poskytovateli** služeb, jejich **strategií**, **možnostmi** a případnými **nevýhodami**. K tomuto zamyšlení vám může pomoci Tabulka identifikace služeb (viz **příloha č. 6.3**).

4.1. Kdo pomáhá?

V následující části bude popsáno, které organizace nebo instituce se zapojují do situace, kdy je rodič dítěte ve vězení, jaké jsou jejich možnosti, pravomoci a cílová skupina. Tento výčet organizací ani popis jejich činností nemusí být zdaleka úplný. Pokud plánujete péči o děti, které mají rodiče ve vězení, zmapujte si služby ve vašem okolí (viz [příloha č. 6.3](#)).

4.1.1. Orgány sociálně právní ochrany dětí (OSPOD)

Orgány OSPOD mají v péči ty děti, které spadají pod §6 Zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. OSPOD tedy vedou tzv. [opatrovnické spisy](#) a [spisy pro děti ohrožené dle §6](#). Považujeme za podstatné v této chvíli zmínit, že jsou děti, které např. budou mít rodiče ve vězení, ale OSPOD o nich nemá žádné informace (v rodině dosud nebyla třeba žádná intervence ani děti dosud nejsou v nějaké formě náhradní péče).⁹

Pracovníci OSPOD jsou také těmi, kteří organizují umístění dětí do pěstounské či jiné péče a těmi, kteří následně dozírají na plnění tzv. [Individuálního plánu dítěte](#). Úloha OSPOD je tak v mnoha případech chápána spíše jako úloha dozorčí a nikoliv jako možnost spolupráce a koordinace péče o dítě.

4.1.2. Doprovázející organizace (DO)

Každá pěstounská rodina má uzavřenou dohodu s některou z mnoha DO. Každá DO má minimálně svého [klíčového pracovníka](#), které je odborníkem na problematiku náhradní rodinné péče, ale nemusí být odborníkem na problematiku doprovázení rodiny, kde je dítě, jehož rodič je ve vězení. Různé DO nabízejí různé další služby – z hlediska našeho tématu jsou vhodné tyto [služby](#):

- [vzdělávání pěstounů](#) – speciálně zaměřené na témata vězení - jak dětem situaci sdělit, jak probíhají návštěvy, jak udržovat kontakt, ...;
- [psychologická péče](#)
 - individuální péče pro dítě, případně i pro pěstouna (nezapomínejme, že pěstoun i dítě mohou být zároveň oběťmi násilí, které páchala uvězněná osoba);
 - rodinná terapie – práce s celým rodinným systémem, včetně dalších (pěstounských i jiných) dětí;

⁹ www.ospod.cz

- **skupiny pro děti** – pokud je v DO více dětí, které mají uvězněného rodiče, je vhodné udělat skupinku zcela specializovanou na toto téma; pokud se jedná o jedno či dvě děti, je možné téma uvězněného rodiče nabídnout jako jedno z témat pravidelných skupin pro děti z pěstounských rodin a jejich sourozence;
- **asistovaný kontakt** s biologickým rodičem – může se odehrávat před nástupem do vězení nebo po jeho propuštění (některé DO jsou schopné zajistit tento kontakt přímo v místě jejich organizace), popř. doprovázení dítěte do vězení na návštěvu uvězněného rodiče.

Práce DO se bude lišit (resp. její cíle se budou lišit) dle toho, zda jde o dítě v přechodné PP (tj. max 1 rok s výhledem, že se vrátí do péče uvězněného rodiče) nebo zda jde o dlouhodobou PP, kde i po propuštění rodiče bude dítě s největší pravděpodobností setrvávat v PP. Určitě to ale neznamena, že bychom měli klást důraz na kontakt s rodičem jen tam, kde předpokládáme návrat dítěte do jeho péče. V tomto případě je ale třeba **dítě na přechod od pěstounů připravovat**. Je vhodné s dítětem probrat jeho představy, přání a obavy. Děti se často obávají, že se vše **vrátí do starých kolejí** („máma bude znovu krást a brát drogy“), na druhé straně mohou mít **nereálná očekávání**, že teď už bude všechno v pořádku a nebudou žádné potíže, protože „máma už se napravila“. Otevřením těchto témat a hledáním náhledu přiměřenému věku dítěte mu umožníme lepší srovnání se s nadcházející situací.¹⁰

¹⁰ Pěkný popis toho, co může dítě a jeho rodina po návratu rodiče z vězení prožívat nabízí dětská knížka *Clarissa's Disappointment* (Sullivan, 2009).

4.1.3. Probační a mediační služba (PMS)

PMS pracuje s lidmi, kterým byl uložen **dohled** či **jiná forma trestu** (mimo trestu odnětí svobody) a to tak, aby v ideálním případě nedošlo k jejich uvěznění. Pokud se práce nezdaří, pachatel musí nastoupit do vězení. Práce PMS je výrazně omezena mírou spolupráce s pachatelem, celkově ale nabízí **mediace** (mimosoudní dohody za účasti mediátora mezi obětí a pachatelem s cílem najít řešení), **probace** (dohled nad tresty vykonávanými na svobodě - př. obecně prospěšné práce) a **pomoc obětem** trestné činnosti (v tomto směru oběti informuje o průběhu trestního řízení, jejich možnostech odškodnění či náhrady škod, jejich právech, popř. zprostředkovává další služby). Pachatel za celou dobu spolupráce **nemusí sdělit, že má děti**, které jsou/budou v PP. Pokud toto ale sdělí, PMS mu může nabídnout možnosti práce s jeho rodinou (proto je dobré, aby místní PMS měla informace o tom, kdo poskytuje jaké služby).

PMS ze zákona nemůže poskytovat informace o svých klientech - není tak tedy možné zjistit, zda byl někdo odsouzen či mu byl nařízen dohled. Na druhé straně může PMS podat zprávu k soudu o tom, jak probíhala spolupráce s rodičem (pokud měl rodič nařízený dohled). Zapamatujme si také, že PMS pracuje jen s malým množstvím odsouzených osob - pouze tam, kde byla uložena mediace či "alternativní trest" (obecně prospěšné práce atp.). Zároveň tento kontakt ztrácí nástupem člověka do vězení.

4.1.4. Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi (SAS)

Jde o služby tzv. **sociální prevence**. Jejich klienty jsou rodiny, kde je alespoň jedno dítě do 18 let a jeho vývoj je ohrožen v důsledku dlouhodobě nepříznivé sociální situace. Velmi často sem spadají děti, které budou mít či měly rodiče ve vězení. V různých krajích působí různé organizace, celorepublikově pak např. **Člověk v tísni**¹¹ nebo **Maltézská pomoc**¹².

SAS mohou zprostředkovat rodině kontakty na další služby (PMS, atp.), mohou být také **zdrojem podpory při výběru náhradní péče o dítě** (rozhodování mezi PP a ústavní péčí), je tedy vhodné, aby organizace zajišťující SAS měli informaci od nejbližších doprovázejících organizací, zde je např. možné přijít na konzultaci ohledně možné PP, atp. SAS mohou být také **návaznou službou** - pokud skončí PP návratem rodiče z vězení, tak mohou i nadále rodinu podporovat a pracovat s ní.

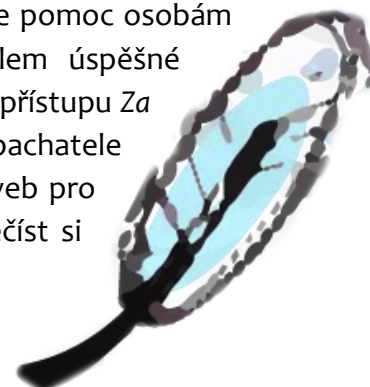
¹¹ www.clovekvtisni.cz

¹² www.maltezskapomoc.cz

4.1.5. Neziskové organizace

V každém kraji fungují různé neziskové organizace, pravdou je, že tématem uvěznění rodiče se zabývá jen málokterá. Určitě se ale vyplatí zmapovat si neziskové organizace v regionu, kde působíte.

Jedním z příkladů organizace fungující především v Praze a Středočeském kraji je občanské sdružení **Za branou**.¹³ Posláním občanského sdružení *Za branou*, z.s. je pomoc osobám ve vězení a po výkonu trestu, jejich rodinám a blízkým za účelem úspěšné resocializace lidí vracejících se z vězení do běžného života. Specifikem přístupu *Za branou* k postpenitenciární péči je důraz na vztahy odsouzeného pachatele trestné činnosti k rodině a blízkým lidem. *Za branou* také provozují web pro rodiny vězňů¹⁴, kde mohou shlédnout videozáznamy přednášek, přečíst si příběhy jiných rodin, či zjistit další podstatné informace.

4.1.6. Český Helsinský výbor

V rámci dotačního programu Rodina a ochrana práv dětí MPSV vznikl projekt s názvem *Děti vězněných rodičů*.¹⁵ Hlavním cílem toho projektu je podpora vazeb mezi dětmi především z chudých rodin s jejich rodiči, kteří jsou ve výkonu trestu a zajištění kontaktu pomocí tzv. “asistovaných návštěv dětí ve věznici”. Český helsinský výbor tímto projektem poukazuje na nedostatečné zaměření státu na problematiku práv dětí odsouzených rodičů. Pomocí asistovaných návštěv dětí ve věznici pomáhají řešit nízkou ekonomickou situaci dětí v náhradní rodinně nebo institucionální péči, která často znemožňuje návštěvy rodičů ve věznicích.

¹³ www.zabranou.cz

¹⁴ www.rodinyveznu.cz

¹⁵ <http://www.helcom.cz/cs/co-delame/projektova-cinnost/deti-veznenych-rodicu/>

4.2. Doporučení pro doprovázející organizace

Následující řádky obsahují doporučení pro doprovázející organizace. Většina těchto doporučení již byla zmíněna v průběhu metodiky, zde je především jejich souhrn. Jako pracovníci/vedoucí DO vždy zvažte, zda daný bod naplňujete, popř. do jaké míry. Pokud vám něco chybí, zamyslete se, co byste potřebovali pro naplnění daného bodu.

Pracovníci DO by měli znát:

- základní informace o problematice uvězněného rodiče (viz např. tato metodika);
- své rodiny – vědět, které děti budou mít/mají/měly rodiče ve vězení;
 - V tomto případě hrají důležitou roli klíčoví pracovníci, kteří jsou s rodinami v úzkém kontaktu, a tak často tyto informace zjistí jako první. Je také možné zvážit, zda se na tuto informaci přímo nezeptat v rámci úvodního dotazníku pro nové pěstouny, popř. lze toto téma otevřít i později. Pro pěstouny nebo jejich děti to může být téma, o kterém se velmi těžko začíná mluvit, takže iniciativa klíčového pracovníka může být vítanou pomocí. Téma uvěznění bychom měli otvírat opatrně, ideálně v soukromí (tj. ne např. veřejně na společném vzdělávání pěstounů) a s respektem k tomu, jak se dosud o tématu hovořilo;
- jiné organizace, které poskytují služby, které by jejich rodiny mohly potřebovat (PMS, SAS, jiné DO...).

Pracovníci DO by měli umět:

- poskytnout základní poradenství – v rozsahu letáku pro pěstouny a pro děti (viz [přílohy č. 6.2 a 6.3](#));
- podpořit vztah dítěte a pěstouna (společné aktivity v organizaci nebo mimo ni).

Dle personálních, prostorových a materiálních podmínek lze zvážit:

- vytvoření podpůrných skupinek dětí v PP, které mají rodiče ve vězení;
- vytvoření podpůrných skupinek pro pěstouny, kteří pečují o dítě, jehož rodič je ve vězení;
- poskytnutí psychologické péče – individuálně dítěti či pěstounovi, popř. celé rodině;
- zařazení tématu uvěznění a vězení do vzdělávání pěstounů;
- poskytování asistovaných kontaktů s biologickým rodičem ;
 - Pro pěstouny může ale být vítanou pomocí, i když je někdo doprovodí třeba jen před věznicí.
- propojení s jinou DO;
 - Zvláště menší DO mohou tímto vzájemným “sdílením” např. vytvořit skupinu pro děti či pro pěstouny.
- zveřejnění svých poskytovaných služeb na webu, popř. roznesení letáčků na OSPOD, PMS, místní SAS atp.

Obecně lze říci, že bychom měli naše služby stavět na tom, čemu se říká “**nejlepší zájem dítěte**” - měli bychom mít na zřeteli jeho fyzické i duševní zdraví a dosavadní i následný vývoj. V případě, že nejsem schopni některé služby poskytnout, je vhodné **vědět, kam mohu rodinu/dítě odkázat**. Jednou z možností je např. **spolupráce několika DO** na vytvoření společných podpůrných skupin atp.

Pozor! Pokud doprovázíme, může se nám často stát že v dobré víře rodinu “zásobíme” našimi i cizími službami, ale zároveň jí tím uvádíme do stavu pasivního přijímání pomoci. Nezapomínejme, že naším cílem má být také samostatnost našich rodin. Podpořme je v tom, aby některé věci řešili sami. **Budme skutečně doprovodem**, nikoliv diktátorem.

4.2.1. Postup plánu péče

Vhodný postup plánu péče zahrnuje několik kroků, které zajišťují a plánují péči o dítě v jednotlivých oblastech jeho života (Gill & Deegan, 2013):

1. **Identifikace** – jakým způsobem identifikujeme děti, které mají/budou mít uvězněného rodiče?
2. **Zhodnocení situace** – všechny děti (rodiny) potřebují základní podporu, ale jak poznáme, které děti (rodiny) potřebují více péče a jakou? Jaké protektivní či rizikové faktory na dítě působí?
3. **Perspektiva práv dítěte** – která práva dítěte mohou být narušena tím, že je rodič uvězněn? (Právo na kontakt s rodičem, právo na informace, ...)
4. **Preventivní práce** a hraniční hodnoty – jak pomoci rodinám, které nedosahují limitů pro přidělení některých výhod a podpor? Je možné zahájit práci včas, nebo ještě lépe těsně před uvězněním rodiče?

1.1.1. Jak funguje plán péče v ČR

Dle našeho průzkumu v rámci workshopu pořádaného jako součást projektu Děti jsou bez viny, jsme mapovali, jakým způsobem probíhají jednotlivé kroky péče o dítě v ČR.

1. **Identifikace** – dítě nejčastěji identifikujeme, protože nám to sdělí ono samo nebo jeho pečovatelé. Dalším zdrojem bývá soud či OSPOD.
2. **Zhodnocení situace** – míru rizika či krizovosti situace obvykle hodnotí klíčový pracovník.
3. **Perspektiva práv dítěte** – zajišťujeme asistovaný kontakt dítěte s rodičem, edukujeme pěstouny o tom, jak s dítětem hovořit o uvěznění.
4. **Preventivní práce** – obvykle příliš neprobíhá, práce je obvykle zahájena až po uvěznění rodiče.

Kromě těchto kroků se také objevuje přímá práce s klientem. V některých DO je poskytována psychoterapie či poradenství dětem, pěstounům i rodině jako celku.

Aby mohla být práce naší DO účinná, doporučujeme si udělat vlastní přehled plánu péče a současně s ním zhodnotit námi poskytované služby dle Axfordovy typologie služeb (viz [příloha č. 6.3](#)).

4.3. Obecná doporučení

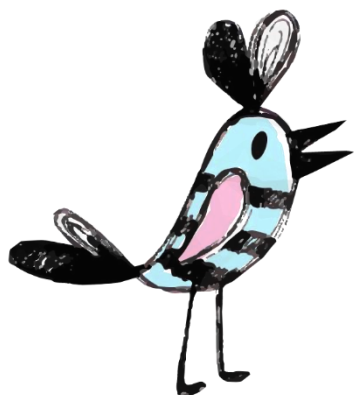
Zde naleznete shrnutí zásadních doporučení pro dobrou práci s dítětem, rodinou, pěstouny a dalšími zaangażovanými osobami/institucemi. Je velká pravděpodobnost, že **uvěznění rodiče je jen jedna z mnoha výzev**, kterým rodina čelí.

- **Kombinujte** praktickou podporu (zajištění návštěv ve vězení, vyplňování žádostí o podporu, ...) s prací na vztazích a dětském porozumění situaci
- **Včasná intervence** přichází v nejpozději moment uvěznění (zatčení) rodiče nebo dokonce chvíli předtím - je třeba již od začátku poskytnout dítěti (rodině) praktickou i psychosociální podporu; zde je klíčový okamžik, kdy je možné ovlivnit, zda a jak se bude o uvěznění s dítětem hovořit.
- Edukujte o principech **fungování vězeňského systému** - dítě i jeho současní pečovatelé potřebují porozumět tomu, jak vězeňský systém funguje, co mohou očekávat, která očekávání jsou naopak nereálná.¹⁶
- **Hovořte přímo s dítětem** o vězení a uvěznění - opakovaný rozhovor s dítětem o tom, jak ono samo uvěznění rodiče rozumí, co to pro něj znamená atp. mu pomáhá celou situaci pochopit, zároveň mu sdělit přesné a věku přiměřené informace o tom, jak vězení funguje a co se tam děje s jeho rodičem.
- **Podpořte rodiče** (pečovatele, pěstouny), aby sami hovořili s dětmi o situaci uvěznění rodiče.
- Pomozte pečovatelům (pěstounům) věnovat se svým potřebám a přáním **odděleně** od potřeb a přání dítěte
- Zapojte do intervence **širší rodinu** dítěte. Širší rodina dítěte může být cenným zdrojem podpory a jistot.
- Spolupracujte se **školou** (učitelé si nejsou jistí, jak se v dané situaci chovat, jak reagovat) (Gill & Deegan, 2013).

¹⁶ Informovanost se jeví jako jeden z podstatných klíčů k podpoře dětí a jejich pečovatelů. Informace potřebují děti, pečovatelé, rodiče ve vězení i mimo něj, škola, ale i širší okolí (Rosenberg, 2009; Gill & Deegan, 2013; Leeson & Morgan, 2014).

4.3.1. Příklady dobré praxe ze zahraničí

Ačkoliv se v České republice zatím nijak výrazně s rodiči ve vězení neworkuje, můžeme se inspirovat u našich kolegů ze zahraničí a rodičům/pěstounům/dětem tak nabídnout alternativy.

Pohádky od táty/mámy - rodič ve vězení namluví na jakýkoliv datový nosič pohádku, kterou dítěti zašle. Dítě má tak možnost naslouchat jeho hlasu a pozitivně podporuje vztah mezi dítětem a rodičem (Rosenberg, 2009).

ECHO projekt - komunitní služby poskytované rodinám, jejímu okolí a školám s cílem zapojení dětí uvězněných rodičů, snížení jejich izolace, finančních obtíží a stigmatizace a zároveň zlepšení jejich duševní pohody. Projekt byl realizován prostřednictvím individuální práce klíčových sociálních pracovníků docházejících do rodin a škol (Gill & Deegan, 2013).

Clarissa's Disappointment (Klářino zklamání) - kniha o složitostech souvisejících s návratem rodiče (otce) z vězení. Kniha je psaná z pohledu gleté Kláry a popisuje její pocity, myšlenky a úvahy, stejně tak i obtíže, které zažívají doma i ve škole. Kniha je vhodná pro děti k přečtení, i jako inspirace pro dospělé, jak mluvit s dětmi o uvěznění a událostech s tím spojených. V českém překladu bohužel zatím není (Sullivan, 2009).

4.4. Časté otázky

Musí dítě navštěvovat rodiče?

Rodič má právo na kontakt s dítětem a dítě má právo na kontakt s rodičem. V některých případech mohou jít ale tato práva proti sobě, může se jednat o situaci, kdy zvažujeme, zda kontakt rodiče s dítětem není dítěti spíše ke škodě. Vhodné je situaci posoudit a případně podat podnět na OSPOD k úpravě této situace.

Potřebuje každé dítě s rodičem ve vězení stejnou podporu a péči?

Určitě ne. Situace je samozřejmě zcela odlišná u dítěte, které je již několik let v PP a rodiče v podstatě nevidá, od dítěte, které je nově v PP právě kvůli uvěznění rodiče. U všech dětí bychom nicméně měli být připraveni podat základní a pravdivé informace o tom, kde je rodič.

Mohu si někde ověřit informaci, zda je rodič dítěte uvězněn?

Pro běžného občana tato informace není dostupná. Informace o uvěznění je citlivý údaj, který je možné sdělit pouze orgánům činným v trestním řízení, soudům a státním zastupitelstvím.

Kde zjistím, kdy rodiče pustí z vězení?

Pro běžného občana tato informace není dostupná. Informace o uvěznění je citlivý údaj, který je možné sdělit pouze orgánům činným v trestním řízení, soudům a státním zastupitelstvím. Informaci o svém výstupu z vězení zná pouze rodič.

Koho mohu kontaktovat s dotazy ohledně věznic, uvěznění atp.?

Velký přehled mají tzv. sociální kurátoři pro dospělé - najdeme je na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností, popř. je možné kontaktovat místní pracoviště PMS. Informace o věznicích, návštěvách atp. poskytne přímo věznice (obvykle telefon na sekretariát apod.).

Co když je věznice rodiče velmi daleko?

Může se stát, že rodič nastoupí trest daleko od místa bydliště dětí. V takovém případě je možné žádat o přeložení do jiné věznice, právě z důvodu umožnění kontaktů s dětmi.

Je možné nějak získat informace, které mi instituce nemohou sdělit?

Toto je možné pouze se souhlasem klienta - tj. klient může dát např. na PMS souhlas s tím, aby vám podali informace o jeho spolupráci, popř. vám dá klient souhlas k tomu, abyste informovali SAS o jeho současné situaci.

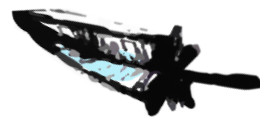
5. Závěr

I když jsou děti bez viny, ne vždy se tak mohou cítit. Všem, kteří dočetli nebo jen dolistovali až sem, děkujeme. Vy totiž jste nebo se můžete stát těmi, kteří chtějí dětem opravdu dokázat, že i když jeden z jejich rodičů udělal něco špatného, oni těmi viníky opravdu nejsou. Naší motivací pro vypracování této metodiky byla především nedostatečná podpora dětí, jejichž rodič je uvězněn ze strany státu a zároveň snaha o sestavení uceleného manuálu pro ty, kteří svou činností stát „zastupují“ a snaží se těmto dětem a jejich rodinám poskytnout pomoc a podporu.

Nejen že doufáme, ale věříme tomu, že naše práce bude pro Vás přínosná a metodika se stane praktickým návodem, podporou, pomocí, možná i záchranou **při práci s dětmi, které jsou bez viny....**

6. PRAKTICKÉ ZDROJE

6.1. Leták pro pěstouny

Tento leták slouží k předání základních informací pěstounům. Text letáku je uveden níže, graficky zpracovaný leták k tisku naleznete na webových stránkách www.cprd-prerov.cz v sekci „Ke stažení“.

MALÝ POMOCNÍK PRO PĚSTOUNY, KTEŘÍ PEČUJÍ O DĚTI, JEJICHŽ RODIČE JSOU VE VĚZENÍ

Budování smysluplného a pozitivního vztahu mezi dětmi a jejich vězněným rodičem nemusí být snadné, ale je to možné. A vaše úsilí by mohlo podpořit vztah, který bude prospěšný všem v rodině. Ačkoli to není vždy vhodné, děti ve většině případů chtějí mít nějaký kontakt s rodiči. Následující nápady vám mohou pomoci...

1. Ukažte dítěti vaši úctu a respekt k jeho rodiči.

Bez ohledu na vaše osobní pocity vůči uvězněnému rodiči je nejlepší jej před dětmi respektovat. Urážky nebo kritika rodičů pouze přispěje ke stresu a zmatenosti dítěte (dítě často prožívá vůči rodiči na jedné straně lásku a náklonnost a na druhé zlost nebo strach). Namísto odsouzení rodiče, mluvte upřímně o tom, že udělal špatné rozhodnutí a nyní čelí důsledkům. Použijte tento příklad k posílení významu správných rozhodnutí.

2. Podporujte kontakt mezi rodičem a dítětem.

Kdykoli to bude možné, umožněte dětem, aby si promluvily s rodičem. I když se bude jednat pouze o telefonní hovor. Někdy děti neví, o čem s rodičem hovořit - pokud víte, kdy plánuje zavolat, pomozte dětem se na hovor připravit. Společně vyberte nějaká témata, o kterých bude dítě s rodičem hovořit. Také děti povzbuzujte a pomáhejte jim se psaním dopisů, kreslením obrázků nebo fotografováním fotek.

3. Respektujte pocity dítěte.

Buďte k dítěti upřímní v tom, kde je jejich rodič. Nesnažte se chránit děti tím, že jim řeknete, že jejich rodič je na služební cestě a podobně. Pokud zjistí pravdu z jiného zdroje (neopatrný soused, článek z novin, kamarád ve škole atd.), budou se na Vás zlobit, přestanou vám důvěřovat a budete jen velmi těžko jejich důvěru získávat zpět. Nemusíte jít do všech podrobností. Způsobem vhodným pro jejich věk a úroveň porozumění jim vysvětlíte, že jejich rodič udělal nějaké chyby a nyní musí přijmout důsledky. Povzbudte děti, aby mluvily o svých pocitech a snažte se, aby věděly, že každý pocit, který mají, je přirozený (je v pořádku rodiče

stále milovat a zároveň se na něj zlobit, že nemůže být s námi). Připomínejte jim, že není jejich vina, že máma nebo táta jsou ve vězení. Když rodič něco udělal špatně, to neznamená, že se už o děti vůbec nestará.

4. Navštivte rodiče ve vězení.

Pokud má dítě zájem, vezměte jej na návštěvu vězení. Nejdřív připravte děti na to, co je bude ve vězení čekat - procházení bezpečnostními branami, sezení v návštěvní místnosti, atd. Pokud sami nevíte, co vás čeká, informace si dopředu vyhledejte (např. na webu dané věznice). Stejně jako u telefonních hovorů můžete pomoci dětem s tématy, o kterých by chtěly s rodiči mluvit. Buďte připraveni jim pomoci, když se s rodičem po skončení návštěvy budou loučit – loučení je součástí návštěvy, můžete si pro to vymyslet třeba nějaký rituál, který ho ulehčí.

5. Myslete i na sebe.

Vaše fyzické, duševní zdraví je důležité, protože děti ve vaší péči jsou na vás závislé. Dostatečně odpočívejte a relaxujte. Dopřejte si životní radosti a snažte se dělat to, co máte rádi a co Vás baví. Starat se o sebe není sobecké, je to nutnost pro to, abyste se mohli dobře starat o druhé.

6. Pamatujte, že nejste sami.

Možná si tak někdy připadáte, ale sami rozhodně nejste. Obrat'te se na svého klíčového pracovníka ve vaší doprovázející organizaci. Můžete si s ním promluvit o těžkostech, kterými procházíte a zároveň získat cenné informace nebo kontakty na další odborníky. Někdy je možné získat kontakty i na další pěstouny, kteří procházejí podobnou situací nebo už jí prošli.

Na závěr

Může se stát, že z nějakého důvodu není kontakt dítěte s rodičem doporučen nebo je dokonce zakázán. V tomto případě se řiďte doporučením (nařízením) soudu či jiných odborníků. Ani v tomto případě si ale před dětmi nevymýšlejte a otevřeně (a věku přiměřeně) sdělte pravdu.

6.2. Leták pro děti

Tento leták je určen přímo dětem, které mají/budou mít/měli rodiče ve vězení. Leták je připraven zvlášť pro děti uvězněných matek a zvlášť pro děti uvězněných otců (níže pouze ve verzi pro otce), obsahem je ale zcela stejný. Starší děti si mohou leták pročíst sami, mladší děti budou potřebovat pomoc dospělého. Předání letáku by mělo být vždy doplněno sdělením, na koho se dítě může obrátit v případě otázek, které v souvislosti s přečtením letáku vyvstanou. Text letáku je uveden níže, graficky zpracovaný leták k tisku naleznete na webových stránkách www.cprd-prerov.cz v sekci „Ke stažení“.

PRŮVODCE PRO DĚTI, JEJICHŽ TÁTA SE OCITL VE VĚZENÍ

Lidé většinou nemluví o tom, že je někdo z rodiny ve vězení, protože je to velmi osobní informace. Možná máš spoustu otázek, ale nikdo z dospělých lidí ve tvé rodině ti na ně nedokáže odpovědět. Tento průvodce ti může pomoci vysvětlit, co to znamená mít tátu ve vězení.

Vězení (věznice) je místo, kde jsou uvězněni dospělí, kteří jsou odsouzeni za nějaký zločin – to znamená, že porušili nějaká pravidla ve společnosti, kterým říkáme **zákony**. Dospělým, kteří jsou ve věznici, se říká vězni (odsouzení).

Když je táta uvězněný, můžeš žít s...

- mámou;
- jiným členem rodiny;
- v pěstounské péči u nějakého člena rodiny;
- v pěstounské péči u někoho, koho ještě neznáš.

Někdy to může znamenat přestěhování se do sousedství, změnu školy nebo města. Někdy sourozenci odchází bydlet každý k jiné osobě. Všechny tyto změny jsou velmi náročné. Může ti pomoci sepsat si, kde se nachází členové tvé rodiny a s kým můžeš o této situaci mluvit.

Co prožívají děti, které mají tátu ve vězení

Když člen rodiny, třeba máma nebo táta, jde do vězení, může to být velmi těžké, ale v některých případech to může být dokonce úleva. Můžeš prožívat různé pocity, někdy i více pocitů najednou. Pocity se mohou často a rychle střídát. Některé děti pocítují smutek, strach, vinu, nedůvěru, úzkost, vztek a nebo bezmoc. Je důležité svoje pocity pochopit a porozumět jim – v tom ti můžou pomoci někteří dospělí.

Otázky, které tě možná trápí...

- Proč je táta ve vězení?
 - Lidé jsou posláni do vězení, protože nedodržovali zákony. Zákony jsou pravidla, která nám říkají, jak se lidé mají a nemají chovat. Děti mají také pravidla chování. Když ty porušíš nějaké pravidlo, možná pak nebudeš most ven nebo na počítat. Vězení je jako dlouhý čas, kdy nemůžeš jít ven.
- Co teď bude se mnou?
 - Dětem se často dost změní život, když jde rodič do vězení. Nikdo nemá rád, když se cítí nejistě. Ten, kdo se o tebe teď stará, by ti měl pomoci odpovědět na tyto otázky:
 - Jak dlouho bude táta ve vězení?
 - Budu bydlet na tom samém místě?
 - Budu se muset přestěhovat?
 - S kým teď budu bydlet?
 - Budu moci zase bydlet s tátou, až se vrátí z vězení?
- Je to moje vina?
 - NE!! Hodně dětí si myslí, že to je jejich vina, když mus jejich rodiče do vězení. Pomůže ti, když s někým, komu můžeš věřit (rodič, pěstoun, vychovatel, psycholog, učitel, ...) probereš svoje pocity a myšlenky o tom, proč šel tvůj rodič do vězení.
- Půjdu taky do vězení?
 - I když se může v mnohém podobat svému rodiči, neznamená to, že také skončíš ve vězení. Každý jsme sám zodpovědný za volby, které se svým životě děláme.
- Kde lidé ve vězení bydlí?
 - Bydlí v místnosti, které říkáme cela nebo ložnice. V téhle místnosti jsou postele, skříňky, stůl a židle. Místnosti jsou většinou malé a vypadají všechny stejně. Záchody a umyvadla jsou společné.
- Co lidé ve vězení nosí za oblečení?
 - Různé věznice mají různá pravidla pro oblékání. Často nosí nějaké jednotné oblečení – šedý vězeňský úbor. Když přijdeš na návštěvu, táta se většinou může provléknout do jiného oblečení.
- Co lidé ve vězení jedí?
 - Většina lidí ve věznicích jí v jídelnách, které vypadají podobně jako školní jídelny. V některých vězeních se jídlo rozvází lidem do jejich cel.
- Mají lidé ve vězení televizi, knihovnu a mohou jít ven?
 - Ve většině věznic je speciální místnost, kde se mohou dívat na televizi. Knihovny jsou ve všech věznicích. Obvykle mají lidé ve vězení nějaký čas na procházku na dvoře. Skupiny lidí se tam mohou jít na hodinu nebo dvě projít, mohou hrát hry, sportovat nebo mluvit s ostatními. Mohou si také vybrat jiné činnosti, které jim dané vězení nabízí.

- Pracují lidé ve věznicích?
 - Většina lidí má ve vězení povinnost pracovat. Také mohou navštěvovat nějakou školu.
- Jak lidé ve vězení tráví svůj čas?
 - Ve vězení by měli lidé trávit svůj čas smysluplně. Pracují, vzdělávají se nebo chodí na speciální programy (př. odvykací léčba pro lidi, kteří užívali drogy). Ve volném čase se také věnují svým koníčkům (př. malování), nebo si čtou, sledují televizi, cvičí, ...
- Jsou lidé ve vězení v bezpečí a zdraví?
 - Dozorci ve věznicích pracují na tom, aby byly věznice bezpečné místo. Pokud tam mají uvězněni lidé nějaké potíže, postará se o ně lékař přímo ve vězení.
- Můžu vidět svoje rodiče, když jsou ve vězení? Musím?
 - Většina dětí může vidět svoje rodiče, když jsou ve vězení. Některé děti mohou být tak naštvané nebo smutné, že se se svými uvězněnými rodiči nechtějí vidět, některé děti naopak touží po kontaktu. Je dobré svoje pocity říct dospělé osobě, která o tebe pečuje.
 - Někdy nejsou návštěvy možné, třeba když je věznice příliš daleko, nebo může soud nařídit opatření, která zakazují kontakt dítěte s rodičem. Pokud jsou návštěvy možné, obvykle to jde zorganizovat, ale často to vyžaduje nějaký čas na přípravu.
 - Po dobu, kdy svého rodiče nemůžeš vidět, si můžete spolu psát dopisy, můžeš mu namalovat a poslat obrázky, můžete si telefonovat.
- Jak zjistím, kdy můj táta půjde domů?
 - Většina uvězněných lidí ví, kdy budou propuštěni. Je často nejlepší se jich na to přímo zeptat.
- Mám o tom mluvit?
 - Někdy dospělí nemluví o uvězněném rodiči, protože se bojí, že by tě to rozesmutnilo. Ale většinou je lepší, když svoje pocity ukážeš, než abys je držel/a unitř a trápila se. Děti se snadno začnou strachovat a věří, že věci jsou mnohem horší než ve skutečnosti. Určitě by sis měl/a říct o pomoc lidem, kterým důvěřuješ.
- Co mám říct ostatním?
 - Hodně lidí se stydí mluvit o tom, že mají někoho ve vězení. Může ti pomoci, když zjistíš, že v takové situaci nejsi sám/sama. Ty jsi neudělal/a nic špatného, takže se nemusíš cítit zahanbený/á. Někdy pro tebe může být jednodušší nemluvit o uvězněném rodiči, ale potom nezjistíš, zda nějaké jiné dítě nemá podobnou zkušenost. Promluvit si o tom s lidmi, kterým důvěřuješ, může pomoci. Je v pořádku, že máš stále rád/a svého tátu.

6.3. Tabulka identifikace služeb

Tuto tabulku lze využít pro identifikaci organizací/institucí poskytujících dané služby, a tak pro vytvoření systému péče o dítě, resp. rodinu. Taktéž ji můžeme využít pro hodnocení našich vlastních poskytovaných služeb – nakolik naše služby naplňují jednotlivé oblasti zaměření služby a kde máme rezervy.

ZAMĚŘENÍ SLUŽBY	ORGANIZACE/INSTITUTE
NAPLŇOVÁNÍ POTŘEB • péče o zdravotní stav dětí • pokud nebudou služby poskytovány, zdraví a životní pohoda dětí tím výrazně utrpí • identifikace rizik • prevence rizik • rodina jako (pasivní) příjemce pomoci • důležitá role expertů – vědí co a jak dělat	
LIDSKÁ PRÁVA • poskytování služeb všem bez rozdílu • naplňování zákonných požadavků • důraz na práva dětí • zdůraznění názorů dětí	
REDUKCE CHUDOBY • zprostředkování materiálních zdrojů • zvýšení možnosti pracovního uplatnění rodiče • důraz na vzdělávání • důraz na odpovědnost jedince za současnou situaci • pracovní uplatnění i za cenu neadekvátní pozice	
KVALITA ŽIVOTA • dobré vztahy v rodině • dobré vztahy v komunitě • služby podpory duševního zdraví • služby podpory fyzického zdraví • důraz na kvalitu prostředí při volbě místa pobytu dítěte	
INKLUZE • zmírnění sociálního vyloučení • integrace prostřednictvím vzdělávání • integrace prostřednictvím pracovních příležitostí • maximální návaznost na komunitu	

6.4. Aktivity pro skupinovou/individuální práci s dětmi¹⁷

Všechny aktivity uvedené níže jdou použít **individuálně** i **skupinově**, jsou zaměřené na **podporu** dítěte v nelehké situaci a zároveň je lze použít i pro **mapování** aktuální situace dítěte. Kromě zde zmíněných technik je často možné některé jiné metody a postupy adaptovat (např. změnou klíčových slov) na problematiku uvězněného rodiče. Vhodné jsou obecně aktivity zaměřující se na **rozvoj sociálně-emočních kompetencí** s důrazem na práci s vlastními emocemi.

Při používání všech technik zde uvedených mějte na paměti, že práci s dětmi by se měl věnovat zkušený pracovník, který má vzdělání v práci s dětmi. **Přímá terapeutická intervence pak patří vždy pouze do rukou psychologa (nebo psychoterapeuta)!**

6.4.1. Mapování situace: LENTILKY

1. Dítěti dejte balíček lentilek a několik misek.
 2. Rozdělte lentilky podle barev.
 3. Za každou snědenou lentilku o sobě dítě něco řekne - za červenou něco co má rád, za modrou něco co nemá rád, za žlutou něco o škole, za zelenou něco o rodině, kde teď žije, ... atp.
- Úprava pro skupinu: misky jsou uprostřed a každý si po řadě vybírá, co o sobě řekne.
 - Cílem je poznání dítěte a jeho prostředí, popř. seznámení se navzájem.

¹⁷ Inspirováno knihou *Empowering Children of Incarcerated Parents* (Carsey, Caselman & Burgess, 2009).

6.4.2. Porozumění tomu, co se stalo: PRAVDA NEBO LEŽ

1. Následující výroky vytiskněte a rozstříhejte po jednom.
 2. Na tři krabice napište PRAVDA - LEŽ – NEVÍM.
 3. Nechte dítě/děti jednotlivé položky roztrždit, v případě více dětí podněcujte diskuzi o tom, co kam patří NEBO přiřaďte každému jeho karty (např. na různé barevných papírech).
 4. Následně rozeberte, co kam děti daly a proč, popř. upravte dle pravdy
- Aktivita vám umožní poznat, co si dítě o situaci myslí a zároveň toto upravit přendáním do správné kategorie (u každého bodu je vhodná diskuze, ne jen prosté sdělení).
 - V případě nepravdivých kartiček je také možné vytvořit jejich protějšky s pravdivou variantou. (To pomůže lepšímu ukotvení správného porozumění.)

Každý, kdo je ve vězení, je už navždycky špatný člověk.

Lidé jdou do vězení, protože porušili zákon.

Když je ve vězení někdo z mé rodiny, já tam určitě skončím taky.

Už nikdy neuvidím toho, kdo je teď ve vězení.

Je v pořádku, že si užívám různé věci, i když je někdo z mojí rodiny ve vězení.

Ten, kdo je ve vězení, na mě vůbec nemyslí.

Žádné jiné dítě nemá rodiče ve vězení.

Je normální, že se mi po rodiči stýská.

Jsou kolem mě lidé, které zajímá, jak se mám a co právě prožívám.

To, že mám rodiče ve vězení, musím před ostatními tajit.

Kdyby mě rodič doopravdy miloval, tak by do vězení nešel.

Mohl jsem zabránit tomu, aby můj rodič šel do vězení.

Policie je tu proto, aby nás chránila a pomáhala nám.

Měl bych se snažit udržovat se svým rodičem nějaký kontakt.

Moji pěstouni mě nesmí vidět, jak pláču.

6.4.3. Podpora: STROM PODPORY

1. Z hnědého papíru vytvořte kmen stromu, včetně několika hlavních větví (čím větší, tím lepší).
 2. Společně s dítětem/děťmi vytvořte z jiných barevných papírů listy.
 3. Na každý list dítě napíše, na koho se může obrátit pro podporu, nebo co mu dodává podporu (tj. může jít o konkrétní osoby - pěstoun, instituce - škola, věci - plyšák, kterého dostal od rodiče).
- Snažte se zaměřit na konkrétní osoby.
 - Cílem je identifikovat zdroje a podpůrnou síť dítěte a to mu velmi názorně vizuálně předvést.

6.4.4. Důvěra: PODANÁ RUKA

1. Každé dítě si na tvrdý papír obkreslí svoji ruku.
 2. Ze seznamu níže si dítě vybere vlastnosti, které podle něj má mít osoba, které se dokáže svěřit (není určen počet, mělo by vybrat jen ty absolutně nezbytné).
- Děti často zvažují, komu o uvězněném rodiči říct - tato aktivita pomáhá uvědomit si, co je pro mě v rámci mezilidské důvěry důležité.
 - Lze doplnit o dopsání jména konkrétní osoby do dlaně.

Nebude v šoku, když mu/jí to řeknu.
Neřekne to ostatním.
Nebude se mi kvůli tomu smát.
Nepoužije to proti mě.
Taky má něco, co není úplně veřejná informace.
Nebude si o mě myslet, že jsem špatný, protože mám rodiče ve vězení.
Nechá mě, abych o tom mluvit. Nebude se tomu vyhýbat.
Podpoří mě.

6.4.5. Stud a další zátěž: ZBAVIT SE ZÁTĚŽE

1. Naplňte batoh starými knihami - na každou knihu udělejte přebal dle položek níže.
 2. Dítě nějakou dobu nosí batoh po místnosti.
 3. Děti uvězněných rodičů se často sami obviňují a pocítují velký stud. Hovoříme s nimi o tom, že děti se často stydí, že mají rodiče ve vězení. Také o tom, že ten stud může být tak velký, až nás tíží a omezuje některé naše činnosti.
 4. Následně necháme dítě po jedné vyndávat knížky z batohu.
- Cílem je názorně ukázat, že bez zbytečné zátěže studu se mu bude fungovat lépe.
 - Rozšíření:
 - Nadpisy knih děti vymýšlejí sami podle toho, co je opravdu trápí.
 - Diskutujeme o tom, kdo by jim mohl pomoci zátěž ze zad sundat (resp. vyndat každou jednotlivou knihu).
 - Ve skupině je možné požádat ostatní děti, aby pomohly vyndat zátěž, takže dítě zažije pocit, že právě děti ve skupině mohou často pomoci s pocity studu atp.

Myslím si, že jsem ošklivý.

Už nikomu nevěřím.

Mám pocit, že mě ostatní odsuzují.

Když se hádám, hned se chci prát.

Nejsem tak dobrý jako ostatní.

Ostatní dělají všechno proti mě.

Bojím se, že si se mnou ostatní děti nebudou hrát.

Bojím se, že někdo přijde na moje tajemství.

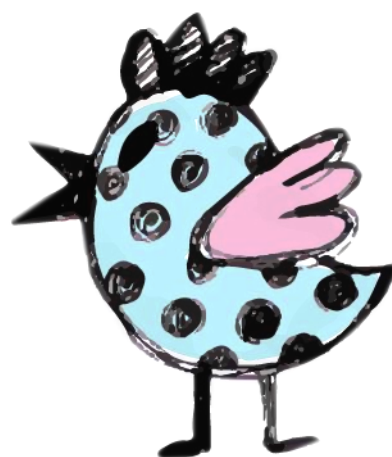
Nechci si hrát s ostatními.

6.4.6. Trápení: POCIT SMUTKU

1. Vytvořte velký smutný mrak.
 2. Hovořte o tom, že je normální cítit se smutný, protože je rodič ve vězení. Děti uvězněných rodičů prožívají smutek z odloučení od rodiče, který jim společnost ne vždy dovoluje vyjádřit.
 3. Nechte děti napsat slova, která je k tomu napadají na tmavě modré kapky. Může jít o pocity (smutek, strach), ale i další slova (obavy, únava, ztráta, špatný, ...)
 4. Kapky připevněte pod mrak.
- Cílem je otevřít negativní pocity, které dítě zažívá. Také je vyjádřit a uznat, že jsou v pořádku.

6.4.7. Rozvoj pozitivního sebeobrazu: JSEM DOBRÝ!

1. Dítě namaluje velkou postavu - sebe.
 2. Do jednotlivých částí těla vepisuje svoje dobré vlastnosti.
 - Čelo: v čem je chytrý.
 - Hrudník: v čem je dobrý jeho charakter (2x).
 - Ruce: co umím udělat (2x).
 - Nohy: čeho už jsem dosáhl.
- Děti uvězněných rodičů si o sobě často začnou myslet, že jsou špatné, méněcenné atp. Cílem je budování pozitivního sebeobrazu a uvědomění si vlastních pozitivních stránek.
 - Některé děti budou mít potíže nalézt pozitivní věci, je třeba je motivovat, případně i na první pohled negativních věcech nalézt něco dobrého (př. *Jsem hyperaktivní. >> Mám hodně energie*).
 - V tomto případě může být vhodná spolupráce s pěstounem, který totéž tvoří pro dítě - lze pak srovnat, zda přišel na stejné věci, nebo na něco ještě dalšího.

6.4.8. Zatčení: UŽ ŽÁDNÉ DĚSIVÉ SNY

1. Dětem předložte následující pracovní list a společně ho vyplňte.
- Děti, které byly svědkem zatčení rodiče, popř. jeho účasti na kriminální činnosti, často prožívají tento okamžik znovu a znovu ve svých snech nebo představách. Cílem je umožnit dítěti lepší vyústění obtěžujících snů či představ.

Můj sen začíná většinou tím, že...

Úplně se to pokazí ve chvíli, kdy...

Kdybych si měl představit, že se v tu chvíli stane něco vtipného/hezkého, bylo by to...

A potom by ten sen skončil tím, že...

Kdybych byl v tomto snu hrdinou, tak bych...

A potom by ten sen skončil tím, že...

6.4.9. Dědičnost: NEJSEM SVŮJ TÁTA/SVOJE MÁMA

1. Na velký papír dítě nakreslí na jednu stranu svého uvězněného rodiče a na druhou sebe.
 2. Zelenou tužkou píše to, v čem jsou s rodičem stejní (stejně vlasy, oba mají rádi auta, ...).
 3. Červenou tužkou píšou, v čem se liší (dítě není ve vězení, nemá rádo zelenou, ...).
- Děti často slýchají, že jsou stejní jako svoji rodiče. Tato aktivita pomáhá dítěti si uvědomit, že není svým rodičem, že se v něčem liší a že tedy jde v životě svojí vlastní cestou.

6.4.10. Dobré chování: PRAVIDLA

1. Dítě si přinese obrázky svého domu, svojí školy, popř. obrázky z kroužků či táborů, které navštěvuje.
 2. Ke každému obrázku napíše alespoň 3 pravidla, které v daném místě dodržuje.
- Rodič šel do vězení, protože porušil pravidla, kterým se říká zákony. Aktivita pomáhá dítěti uvědomit si, že každý máme pravidla, která se musí dodržovat. Zároveň posiluje jeho pozitivní sebeobraz tím, že si uvědomí, která pravidla dodržuje.

7. Zdroje

1. Adalist-Estrin, A. (n.d.). What do children of prisoners and their caregivers need? Children of Prisoners Library. <http://www.fcnetwork.org/cpl/CPL203-WhatDoChildren.html>. Accessed 5 April 2008.
2. Bosley, B., Donner, C., McLean, C., and Toomey-Hale, E. (Eds.) (2002). *Parenting From Prison - A Resource Guide for Parents Incarcerated in Colorado*. Parenting from Prison Guide Committee. Denver, Colorado.
3. Christian, L. G. (2006, January). Understanding families: Applying family systems theory to early childhood practice. *Beyond the Journal*. <http://journal.naeyc.org/btj/200601/>. Accessed 5 April 2008.
4. Dillard, M. A. (n.d.). What educators and schools need to know when working with children with incarcerated parents. http://hopehousedc.org/index.php?option=com_content&task=view&id=39&Itemid=59. Accessed 5 April 2008.
5. Gill, O. & Deegan, M. J. Eds. (2013). Working with children with a parent in prison. Messages for practise from two Barnardo's pilot services. Ilford: Barnardo's.
6. Leeson, C. & Morgan, J. (2014). Strategic Planning for Support Services for Children with Parent or Close Relative in Prison. *Social Policy & Administration*, 48(7). doi: 0.1111/spol.12050
7. Johnston, D. (1995). Parent-child visitation in the jail or prison. In K. Gabel & D. Johnston (Eds.), *Children of incarcerated parents* (pp. 135–143). New York: Lexington Books.
8. Parliamentary Assembly of the Council of Europe's Resolution 1663 (2009): „Women in Prison“, 28. 4. 2009. [online]. [cit. 2. 8. 2017]. Dostupné z: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17733&lang=en>
9. Parliamentary Assembly of the Council of Europe's Recommendation 1469 (2000): „Mothers and babies in prison“, 30. 6. 2000 [online]. [cit. 12. 8. 2017]. Dostupné z: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16821&lang=en>
10. Rosenberg, J. (2009). *Children Needs Dads Too: Children with Fathers in Prison*. Geneva: Quaker United Nations Office.
11. Sagar, L. (2011). *Out of the Shadows: An Examination of the Needs of Children of Incarcerated Parents*. Germany: LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG.
12. Sullivan, M. (2009). *Clarissa's Disappointment*. USA: Shining Hall.
13. Úmluva o právech dítěte (1898). New York: OSN.
14. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.
15. Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů.
16. 10th General Report on the CPT Activities. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 18. 8. 2000 [online]. [cit. 6. 3. 2016]. Dostupné z: <https://rm.coe.int/1680696a74>

7.1. Kam se ještě podívat

- www.crpd-prerov.cz
- www.justice.cz
- www.pmscr.cz
- www.zakonyprolidi.cz
- www.obase.cz
- www.vscr.cz
- <http://childrenofprisoners.eu/>
- www.helcom.cz
- www.rpp.cz
- www.ospod.cz
- www.clovekvtisni.cz
- www.maltezskapomoc.cz
- www.rodiceveznu.cz
- www.zabranou.cz

Děti jsou bez viny

Jak pracovat s pěstouny a dětmi v náhradní rodinné péči, jejichž rodič je ve vězení

Metodika práce s rodinami s uvězněným rodičem

© Centrum pro rodinu a děti Přerov, 2018, 1. vydání